



Zwolle

## De opgraving 'de Smeden'

Hemmy Clevis, Michael Klomp en Mark Groenhuijzen

Archeologische Rapporten Zwolle 50

# Inhoudsopgave

<b>1.</b>	<b>Inleiding</b>	<b>2</b>
<b>2.</b>	<b>Het natuurlijke landschap</b>	<b>3</b>
<b>3.</b>	<b>Het archeologisch onderzoek</b>	<b>4</b>
3.1.	Aanleiding tot het onderzoek	
3.2.	Werkwijze	
3.3.	Vraagstelling van het onderzoek	
<b>4.</b>	<b>De historische gegevens</b>	<b>6</b>
4.1.	Belangrijke jaartallen	
4.2.	De Kleine Aa of 'Olde Graven'	
4.2.	De oudste kadastrale indeling	
<b>5.</b>	<b>De bouwhistorische gegevens</b>	<b>8</b>
<b>6.</b>	<b>Sporen en structuren</b>	<b>9</b>
6.1.	Fase I: De periode 1800 v. Chr. - 800 n. Chr.	
6.2.	Fase II: De periode 800 - 1250	
6.3.	Fase III: De periode 1250 - 1350	
6.4.	Fase IV: De periode 1350 - 1600	
6.5.	Fase V: De periode 1600 - 1940	
6.5.1.	Het eerste pand	
6.5.2.	Het tweede pand	
6.5.3.	Het derde pand	
6.5.4.	Samenvoeging van het tweede en derde pand	
6.5.5.	De verbouwing van 1924	
6.5.6.	Diezerstraat 105	
6.5.7.	Korte Smeden	
<b>7.</b>	<b>De gegraven Kleine Aa</b>	<b>18</b>
<b>8.</b>	<b>Vondstmateriaal</b>	<b>20</b>
8.1.	Vondstmateriaal uit de periode 2000 v. Chr - 800 n. Chr.	
8.2.	Vondstmateriaal uit de periode 1250 - 1350	
8.2.1.	Kuilen en vloeren	
8.3.	Vondstmateriaal uit de periode 1350 - 1575	
8.4.	Vondstmateriaal uit de periode 1575 - 1940	
8.4.1.	Beerkelder [S158-160, vnr. 2-14]	
8.4.2.	Beerput [S468-469, vnr. 4-99]	
8.4.2.1.	Periode I: 1650 - 1750	
8.4.2.2.	Periode II: 1900 - 1950	
8.4.3.	Rechthoekige beerkelder [S472-472, vnr. 4-100]	
8.4.4.	Waterput [S161-163, vnr. 2-12]	
8.4.5.	Waterput [S166-167, vnr. 3-62]	
8.5.	Tegels	
<b>9.</b>	<b>Conclusie</b>	<b>27</b>
<b>10.</b>	<b>Noten &amp; Literatuur</b>	<b>28</b>
	<b>Catalogus</b>	<b>29</b>
	<b>Tellijst</b>	<b>40</b>

ISBN: 978-90-8533-055-4

Gemeente Zwolle 2009  
Eenheid Expertisecentrum,  
Afdeling Stad en Landschap,  
Monumentenzorg en Archeologie  
Tekst: Hemmy Clevis, Michael Klomp en  
een bijdrage van Mark Groenhuijzen  
Redactie: Hemmy Clevis  
Vormgeving: Jeroen Drost  
Foto's: Archeologie Zwolle  
Tekeningen: Pete Rogers, Alicia van Vulpen

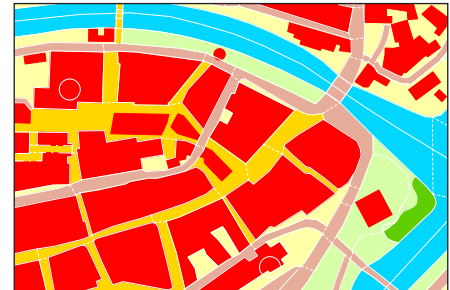
# 1. Inleiding

In 2007 is door het team archeologie van de gemeente Zwolle een archeologisch onderzoek verricht op de lokatie Diezerstraat 103-105 en Korte Smeden 6-10. In het archeologiebeleid van de gemeente Zwolle is bepaald dat voorafgaand aan bodemversturende activiteiten in archeologisch waardevolle gebieden archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Het onderzoeksgebied Diezerstraat/Korte Smeden ligt in een archeologisch waardevol gebied met een waarde van 100 %. Dit betekent dat er een definitieve opgraving plaats moet vinden en dat de sloop niet dieper mag worden uitgevoerd dan tot het huidige maaiveld. De aanleiding voor het onderzoek vormden grootschalige bouwplannen in het gebied. Achter de oude voorgevel van Diezerstraat 103 is complete nieuwbouw gerealiseerd. Op de plaats van de panden Korte Smeden 6 en 8a is een parkeerkelder aangelegd. Het plan bestond verder uit de nieuwbouw van Diezerstraat 105 en de bouw van een pand tussen Nieuwstraat 136 en 148. De opdrachtgever van de bouwplannen was de N.V. Wonen boven Winkels Zwolle, de uitvoering was in handen van hoofdaannemer Salverda B.V.

Het onderzoeksgebied is gelegen aan het brede deel van de Diezerstraat. Dit deel werd vóór 1916 aangeduid als 'de Smeden'. De naam 'de Smeden' gaat terug tot de 14de/15de eeuw en verwijst naar de aanwezigheid van smeden en andere vuurgevaarlijke beroepen in dit deel van de stad Zwolle. Aanvankelijk zullen dergelijke ambachten, vanwege brandgevaar, nog buiten de stad zijn gelegen. Het economisch belang van het wijkje de Smeden zorgde er voor dat het gebied al in de 14de eeuw een aparte ommuring kreeg. De opgraving heeft de naam 'de Smeden' meegekregen.

Daarnaast is het onderzoeksgebied van belang omdat hier mogelijk afdoend bewijs gevonden kan worden over de aard van de Kleine Aa. Is het een gegraven gracht of is het een natuurlijk, later gekanaliseerd water, dat voor de verdediging van de stadsmuren is meegenomen?

Het team bestond uit Michael Klomp (archeoloog) Hemmy Clevis (archeoloog), Pete Rogers (senior veldtechnicus) en Henk Stout. Medewerking werd verder verleend door Ruud Bosgraaf, Willy Stout, Wietsche de Jong, Go Kleimeer, Everhard van Lunteren, Henri Wolf en Harriet Wevers. Het graafwerk is verricht door loonbedrijf Mulder-Eykelkamp BV uit Wythmen. Bij de verwerking van het vondstmateriaal en de uitwerking van de gegevens werd het team aangevuld met Chi Dao, Nan van der Meer, Thea Lantau, Willem de Wit, Hidde Heikamp, Annelies Berends en Marco Huis in 't Veld.



Afb. 1. Ligging onderzoeksgebied.



Afb. 2. Uitsnede kadastraal minuutplan 1832.

## Administratieve gegevens van de vindplaats:

Gemeente Zwolle-objectnaam:

Zwolle, de Smeden

Kaartblad:

21G

Centrumcoördinaten:

203,243/503,107

Opgravingscode:

Sme07

Periode:

Prehistorie, Middeleeuwen, Vroeg  
Moderne Tijd

Opdrachtgever:

Gemeente Zwolle,

Uitvoerder:

Gemeente Zwolle, team Monarch

Opgravingsleiding:

drs. M. Klomp

Datum onderzoek:

2007

Cis code:

22774

## 2. Het natuurlijke landschap



Afb. 3. Stuwwallen met Zwolle liggend op een uitloper van de stuwwal van de Woldberg

Zwolle ligt op een uitloper van de stuwwal van de Woldberg. De bovenzijde van de stuwwal onder Zwolle ligt gemiddeld op 10 en 15 m. onder NAP. Daarnaast ligt Zwolle in een grensgebied tussen IJssel- en Vechtafzettingen en de zeeleiafzettingen van de voormalige Zuiderzee.<sup>1</sup> De stuwwal onder Zwolle kan gezien worden als een drempel die de rivieren de Vecht en de IJssel van elkaar scheidde.<sup>2</sup> Op deze drempel zijn later dekzandruggen ontwikkeld en andere afzettingen gedeponeerd.

De dekzanden in de omgeving van Zwolle zijn ontstaan uit lokaal verstoven rivierzandafzettingen. Dit dekzand kan als een relatief vlak pakket zijn afgezet. In en rond Zwolle zijn echter ook hogere dekzandruggen gevormd. De zuidoost-noordwest oriëntatie van de dekzandruggen wordt in verband gebracht met de heersende windrichting in die periode. Opmerkelijk is dat veel dekzandruggen gesitueerd worden langs de rand van laagten als beekdalen, rivierdalen en vennen. Veel van deze laagten en beekdalen zijn ontstaan als afwateringsgeulen in het rivierzandpakket van de Formatie van Kreftenheye en zijn tijdens de dekzandafzettingen blijven bestaan. In alle gevallen is de richting van de dekzandruggen gelijk aan de stroomrichtingen van IJssel en Vecht.

Binnen de dekzandafzettingen kan een verschil worden gemaakt in Oude en Jonge Dekzanden. De Oude Dekzanden dateren uit het Midden Weichselien (55.000 tot 11.000 BC), de Jonge Dekzanden uit het Laat Weichselien (11.000 tot 8.000 BC). Naast een verschil in datering lijkt het erop dat in het Midden Weichselien de gehele zandvlakte verstoof, terwijl in het Laat Weichselien de verstuiving merendeels beperkt bleef tot de zandvlakten tussen de afwateringsgeulen. De zandruggen die ontstaan zijn langs de laagten in het dekzandgebied zijn daarom mogelijk veelal in het Laat Weichselien ontstaan.

De opgravingslocatie 'de Smeden' ligt op zo'n dekzandrug die ontstaan is in het Laat Weichselien (11.000 tot 8.000 BC). Het gaat hier om de afzetting van een Jonge Dekzandpakket van de Formatie van Twente.

## 3. Het archeologisch onderzoek

### 3.1. Aanleiding tot het onderzoek

In het onderzoeksgebied vormde grootschalige nieuwbouw en de aanleg van een ondergrondse parkeerkelder de aanleiding voor een definitieve opgraving. Alleen de monumentale gevel van Diezerstraat 103 is behouden gebleven. Voorafgaand aan het archeologisch onderzoek is rekening gehouden met een grotendeels intact bodemarchief. Alleen op de plek van het souterrain kon een lichte mate van verstoring zijn opgetreden. Over de aanwezigheid van kelders parallel aan Diezerstraat 103 en Korte Smeden 6-10 waren geen gegevens voor handen. Onder Diezerstraat 105 was wel een kelder aanwezig. Deze kelder is echter blijven zitten en daardoor niet bij het onderzoek betrokken.

### 3.2. Werkwijze

De eerste fase van het archeologisch onderzoek werd gevormd door de aanleg van put 1. Het archeologisch onderzoek van put 1 diende binnen een week afgerond te zijn. De strakke tijdsplanning werd veroorzaakt door de bestelling van een grote bouwkraan. Voorafgaand aan de aflevering van deze kraan diende eerst nog een nieuwe fundering te worden aangelegd. Door de plaatsing van de bouwkraan konden put 1 en het onderzoeksgebied tussen Nieuwstraat 136 en 148 slechts gedeeltelijk worden onderzocht. De tweede fase van het onderzoek bestond uit de aanleg van put 2 haaks op de Diezerstraat. Deze opgravingsput lag ingeklemd tussen Diezerstraat 101 en 105 en strekte aan de achterzijde tot put 1. In deze put zijn in totaal drie opgravingsvlakken aangelegd. In de derde fase van het onderzoek werd put 2 uitgebreid met een deel, put 3, dat doorliep tot aan de Korte Smeden. De afmeting van deze put werd beperkt door de aanwezigheid van een ondergrondse tank aan de westzijde en de belendende achtergevel van Diezerstraat 101 aan de oostzijde. Van deze put kon vanwege het tijdsbestek slechts één vlak worden gedocumenteerd. Om een belangrijke onderzoeksvraag over de oorsprong en hoedanigheid van de Kleine Aa te kunnen beantwoorden is verder getracht een profiel haaks op de Korte Smeden aan te leggen. Dit profiel kon tevens gekoppeld worden aan een profiel haaks op de Diezerstraat, tussen de Diezerstraat en de Nieuwstraat.

Omdat in het onderzoeksgebied sprake was van een ernstige bodemverontreiniging met zware metalen (vooral koper en lood) in het bodemtraject 0-3 m –maaiveld, is tijdens de opgraving met persoonlijke beschermingsmiddelen gewerkt. Het milieukundig bodemonderzoek en de milieukundige begeleiding zijn uitgevoerd door Tauw B.V.

De ernstige bodemverontreiniging is te relateren aan activiteiten van smeden uit de 14de en 15de eeuw en maakt aannemelijk dat in het onderzoeksgebied nog tal van archeologische sporen van deze ambachten aanwezig zullen zijn. Het totale opgegraven oppervlak van de drie opgravingsputten omvatte ongeveer 355 m<sup>2</sup>.

Alle archeologische sporen zijn getekend op schaal 1:20. Daarnaast zijn van elk spoor gegevens gedocumenteerd over baksteenformaten, hoogte van de boven- en onderkant ten opzichte van NAP, beschrijving van de vulling en verwijzingen naar foto- en vondstnummers. Van de muren is verder onderzocht of bepaalde elementen in verband gemetseld zijn of dat er sprake is van koud tegen elkaar gezet muurwerk.

Alle tekeningen zijn gedigitaliseerd met MapInfo 6.5. De vondsten, tekeningen, foto-, dia- en spoorlijsten en de overige opgravingsdocumentatie berusten bij de archeologische dienst van de gemeente Zwolle.





### 3.3. Vraagstelling van het onderzoek

Voorafgaand aan de opgraving zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Zijn op de locatie 'de Smeden' nog sporen van de 14de-eeuwse ambachtsliedenwijk aanwezig? Uit verschillende bronnen is bekend dat hier een florerende ambachtsliedenwijk lag, met onder andere de vuurgevaarlijke beroepen (smeden). Zijn er nog materiële resten overgebleven uit deze periode.
2. Kunnen we aan de hand van een dwarsprofiel op de Klein Aa definitief te weten komen of deze watergang van oorsprong natuurlijk was of dat het een geheel en al kunstmatig aangelegde watergang is?
3. Hoe ziet de oudste perceelsindeling er uit? Uit het kadastrale minuutplan valt af te leiden dat hier de percelen aan de Diezerstraat doorlopen tot aan de Drietrommeltjessteeg.
4. Zijn er nog oudere resten aanwezig uit de Prehistorie. Opgravingen op het Eiland, direct naast de Nieuwstraat gaven al resten bloot uit de Bronstijd?
5. Zijn er nog sporen van jongere ambachten in het gebied aanwezig? Gedacht wordt hierbij aan resten van een pijpenbakker? Tijdens opgravingen op het Eiland zijn resten gevonden van een pijpenbakker. De locatie lag op het achtererf van een aan de Diezerstraat gelegen perceel.
6. Hoe ziet de bebouwingsgeschiedenis er uit en kunnen materiële resten uit beerputten informatie verschaffen over hun gebruikers?

## 4. De historische gegevens



### 4.1. Belangrijke jaartallen

Enkele jaartallen zijn van belang om de historische achtergrond te schetsen van 'de Smeden'. Het zijn de jaren 1230, 1324, 1361, 1378, 1384 en 1402. In 1230 verwierf Zwolle stadsrechten. Onderdeel van dit recht was om de nederzetting van een stenen ommuring te voorzien. Wanneer men daarmee een aanvang nam en welk gebied precies door de eerste ommuring omvat werd, blijft voornamelijk in het ongewisse.

Het is echter belangrijk om te weten dat het gebruik en de verwerking van baksteen bij het verwerven van stadsrechten in 1230 in Zwolle al bekend was.

Baksteen werd echter in deze periode nog niet gebruikt voor gewone huizen. Het materiaal werd in steden toegepast bij de bouw van verdedigingswerken, kerken, kloosters en overheidsgebouwen. De gewone huizen waren van hout.

Vóór 1324 waren de meeste gebouwen nog van hout. Een grote stadsbrand in Zwolle vaagde de gehele bewoning weg. Slechts een vijftal huizen en een kerk zijn bewaard gebleven.

Archeologisch onderzoek dat in 2004 is uitgevoerd op het terrein Achter de Broeren bracht een stadsmuur aan het licht die opgebouwd was uit bakstenen van 30x14x7 cm. Dit is een baksteenformaat dat vóór 1300 te dateren is. Wanneer in de 13de eeuw is niet met zekerheid te stellen. Het gaat hier dan om een aan de noordzijde van de stad gelegen stadsmuur, die door loopt tot de Korte Smeden en daar de Diezerstraat kruist. De Diezerstraat was voorzien van een poortgebouw, de Diezerpoort. Aan de voet van de stadsmuur stroomde de Kleine Aa. Het terrein 'de Smeden' lag in deze tijd buiten de stad. Na de brand in 1324 werd de gehele stad opnieuw opgebouwd. Voornamelijk nu met huizen die stenen muren en van een harde dakbedekking (pannen, tegels en leien) waren voorzien.

Natuurlijk is de vraag naar bakstenen in het eerstvolgende decennium astronomisch hoog geweest. Het stadsbestuur zal in deze tijd dan ook waarschijnlijk niet aan de stadsmuren hebben gewerkt. Dat moet later gebeurd zijn.

In eerdere rapporten is geschreven dat het jaar 1361 voor 'de

Smeden' rampzalig was. Stad en bisschop probeerden de macht van de heren van Voorst in te perken. En deze was hiervan niet gediend en met enkele adellijke bondgenoten overviel hij de stad en stak daarbij het onbeschermd 'de Smeden' in brand. Dit blijkt echter een te vrije interpretatie te zijn van wat uit de bronnen bekend is. Jan ten Hove heeft er op gewezen dat de brand op 14 oktober 1361 niet gelokaliseerde huizen buiten de stadsmuur betrof. Dit is gebaseerd op de enige middeleeuwse bron, de kroniek van Johannes de Beke. Daarmee kan de brand in 'de Smeden' naar het rijk der fabelen verwezen worden. Jammer, want het was een prachtig verhaal. Thom de Vries is echter eveneens te vrij geweest met zijn interpretatie van de niet gelokaliseerde huizen. Hij vermeldt dat 'de Nystat', buiten de Diezerpoort gelegen (nog buiten de Smeden) in de brand is gestoken.<sup>3</sup> Het jaartal 1378 wordt genoemd als een jaar waarin de bouw van een nieuwe stadsmuur gereed was gekomen. Bij de opgravingen op het Eiland in 1990 en 1994 zijn de restanten van een stadsmuur gevonden die deel uitgemaakt moeten hebben van de muur die 'de Smeden' omringd heeft. Dendrodateringen van de kap van Diezerstraat 105 geven een datering voor het jaar 1376.<sup>4</sup> Waarschijnlijk heeft deze kap op een oorspronkelijk éénlaags vakwerkhuis gestaan. En weer doemt de vraag op of dit huis binnen of buiten de stadsmuur heeft gelegen.

Een ander interessant jaar is 1384. Op 15 maart schenkt Florens van Wevelinkhoven, bisschop van Utrecht, aan de vrijheid van de stad Zwolle, de marke Dieze. Dieze lag aan de noordzijde van de stad buiten de muren. In juridisch opzicht is dit jaartal mogelijk de aanleiding om nu een muur om 'de Smeden' te bouwen. In ieder geval lijkt het er op dat in 1402 de wijk 'de Smeden' ommuurd was. Het stadsbestuur komt in dat jaar overeen met vertegenwoordigers van de gilden dat enkele beroepen door ruimtegebrek rondom de Blijmarkt verhuizen naar 'de Smeden'. Deze wijk kreeg in 1402 het monopolie op het verkopen van bier, het bakken van brood, het houden van een herberg en op het uitoefenen van beroepen van smid, leerlooier, schoenmaker, kleermaker en de handel in manufacturen.<sup>5</sup> Los van het kader waarin dit monopolie gegeven is, zou je kunnen denken dat de vuurgevaarlijke beroepen uit de stad geweerd zijn. De gilden laten zich echter niet buiten de bescherming van de stadsmuren zetten, waardoor duidelijk is dat deze economisch belangrijke wijk ommuurd moet zijn geweest. In ieder geval lag er in de 13de eeuw al een stadsmuur aan de zuidzijde van de Korte Smeden, met daarvoor de Kleine Aa. De bebouwing van 'de Smeden' lag toen nog buiten de muren. In 1402 lijkt 'de Smeden' dan eindelijk binnen de muren te liggen, waarmee er sprake is van 'een nyer dieser poirten'. Deze zou, op basis van de op het Eiland opgegraven stadsmuur, gelegen kunnen hebben op het punt waar de Pletterstraat op de Diezerstraat aansluit. De voorgevel van de woningen aan de Pletterstraat zouden op het veronderstelde tracé van deze stadsmuur kunnen staan. We hebben dan op dit moment een Oude Diezerpoort bij de aansluiting van de Korte Smeden op de Diezerstraat en een Nieuwe Diezerpoort bij de aansluiting van de Pletterstraat op de Diezerstraat. Tussen 1465 en 1500 wordt het gehele Eiland, langs de noordzijde van de stad binnen de muren getrokken door een nieuwe en laatste stadsmuur. Kennelijk was het verdedigingstechnisch beter om de nieuwe Diezerpoort af te breken en te vervangen door een tien

meter naar buiten gelegen tweede nieuwe Diezerpoort. De eerste nieuwe Diezerpoort moet er dan al zo'n driekwart eeuw gestaan hebben, in tegenstelling tot de interpretatie van D.J. de Vries.<sup>6</sup>

#### 4.2. De Kleine Aa of 'Olde Graven'

De aanwezigheid van de oude stadsmuur uit de 13de eeuw maakt het aannemelijk dat er in dezelfde periode sprake moet zijn geweest van een gracht.<sup>7</sup> Van deze gracht of waterloop die later ook wel bekend is geworden als de Kleine Aa zijn tot nu toe geen oudere sporen teruggevonden dan 1350. Uit de periode 1350-1375 stamt een drietal palen die onderdeel hebben uitgemaakt van een beschoeiing op het terrein Achter de Broeren. De Kleine Aa heeft in de loop van het bestaan diverse afmetingen gehad. Dit betekent dat oudere beschoeiingsresten verwijderd kunnen zijn of buiten de opgraving kunnen liggen. In de historische bronnen komt de Kleine Aa pas in 1351 voor. In een verkoopakte uit dat jaar wordt door het stadsbestuur grond verworven die daarvoor eigendom was van de proosdij van Deventer. De Kleine Aa wordt in deze akte de oude graven genoemd in tegenstelling tot de 'nije graven' ofwel de tegenwoordige Thorbeckegracht.

De benaming graven wijst op een kunstmatige aanleg. Tot voor de opgraving bij de Smeden werd vermoed dat de Kleine Aa aan de rand van een dekzandrug een natuurlijke waterloop is geweest die later gekanaliseerd is. Maar hier komen we later op terug.

#### 4.3. De oudste kadastrale indeling

De oudste kadastrale indeling gaat terug tot het ontstaan van 'de Smeden' en is haaks aangelegd op de Diezerstraat. De percelen zijn vanuit de Diezerstraat tot de rand van het dekzandplateau aangelegd. De opgravingen uit 1990 en 1994 hebben dit aangetoond. De westgrens van het dekzandplateau, de Drietrommeltjessteeg, volgt min of meer de loop van de stadsmuur om de Smeden. De diepte van een perceel kon aan deze zijde van de Diezerstraat maar liefst 78 m bedragen. Aan de andere kant van de 16 meter brede straat was de diepte van de percelen iets minder, namelijk 66 meter.

Onder andere bij de opgraving van de POM-tuin (Stedelijk Museum Zwolle) tussen Voorstraat en Melkmarkt, bleek dat de oorspronkelijke percelering terugging tot in de elfde eeuw. Hier bedroeg de diepte 42 meter.



Afb. 4. Uitsnede kadastraal minuutplan 1832.

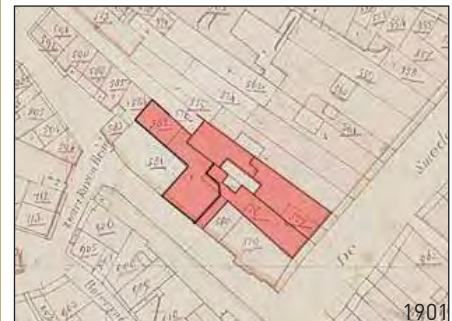
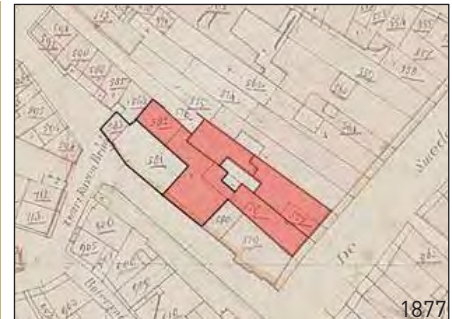


## 5. De bouwhistorische gegevens

In 2004 heeft een bouwhistorische verkenning plaats gevonden die uitgevoerd is door arcx.<sup>8</sup> Vooral voor de latere geschiedenis van de panden is het de moeite waard om deze gegevens hier te presenteren. Daarbij komt dat de kadastrale hulpkaarten een goed inzicht geven in de ontwikkeling van het gebied, maar ook informatie verschaft over de situatie in de eeuwen er aan voorafgaand. Op het kadastrale minuutplan van 1832 is duidelijk te zien dat het oorspronkelijk vierde perceel (noordelijke deel van Diezerstraat 103) een onbebouwd achterterrein heeft, dat uitkomt op de Drietrommeltjessteeg. Het eerste perceel (Diezerstraat 101) loopt niet helemaal door tot dezelfde steeg. Het perceel is al opgedeeld in één groot huis dat op de Diezerstraat georiënteerd is met daarachter vier aan de Korte Smeden gelegen gebouwen. Het tweede perceel (zuidzijde Diezerstraat 103) telt een langgerekt gebouw dat gericht is op de Diezerstraat. Het later vrijkomende perceel achter het pand Diezerstraat 101 is ook opgedeeld in vier op de Korte Smeden georiënteerde huizen en twee op de Drietrommeltjes steeg gerichte panden.

In 1979 worden de panden op de achterterreinen van deze percelen aan de Diezerstraat gesloopt en ontstaat de oostelijke rooilijn van de Nieuwstraat, die daarmee dwars door de oorspronkelijke perceelsindeling heen gaat.

Dan zijn er nog enkele bouwtekeningen uit 1924 en 1936. De tekeningen leveren voornamelijk informatie op over de funderingen, kelders en putten. Zo is in 1924 de ingang naar twee met elkaar verbonden kelderruimten door een muur dichtgezet. De meest zuidelijke ruimte is waarschijnlijk 19de -eeuws. Het baksteenformaat is 18/20x10x5 cm. De noordelijke ruimte heeft een wat vroeger formaat baksteen 23/24x11/12x5 cm. De in 1924 dichtgezetten ingang heeft een formaat van 22x11x5 cm. Zowel in 1924 als in 1936 wordt afvalwater afgevoerd naar een ronde of rechthoekige kelder achter de bebouwing.



## 6. Sporen en structuren





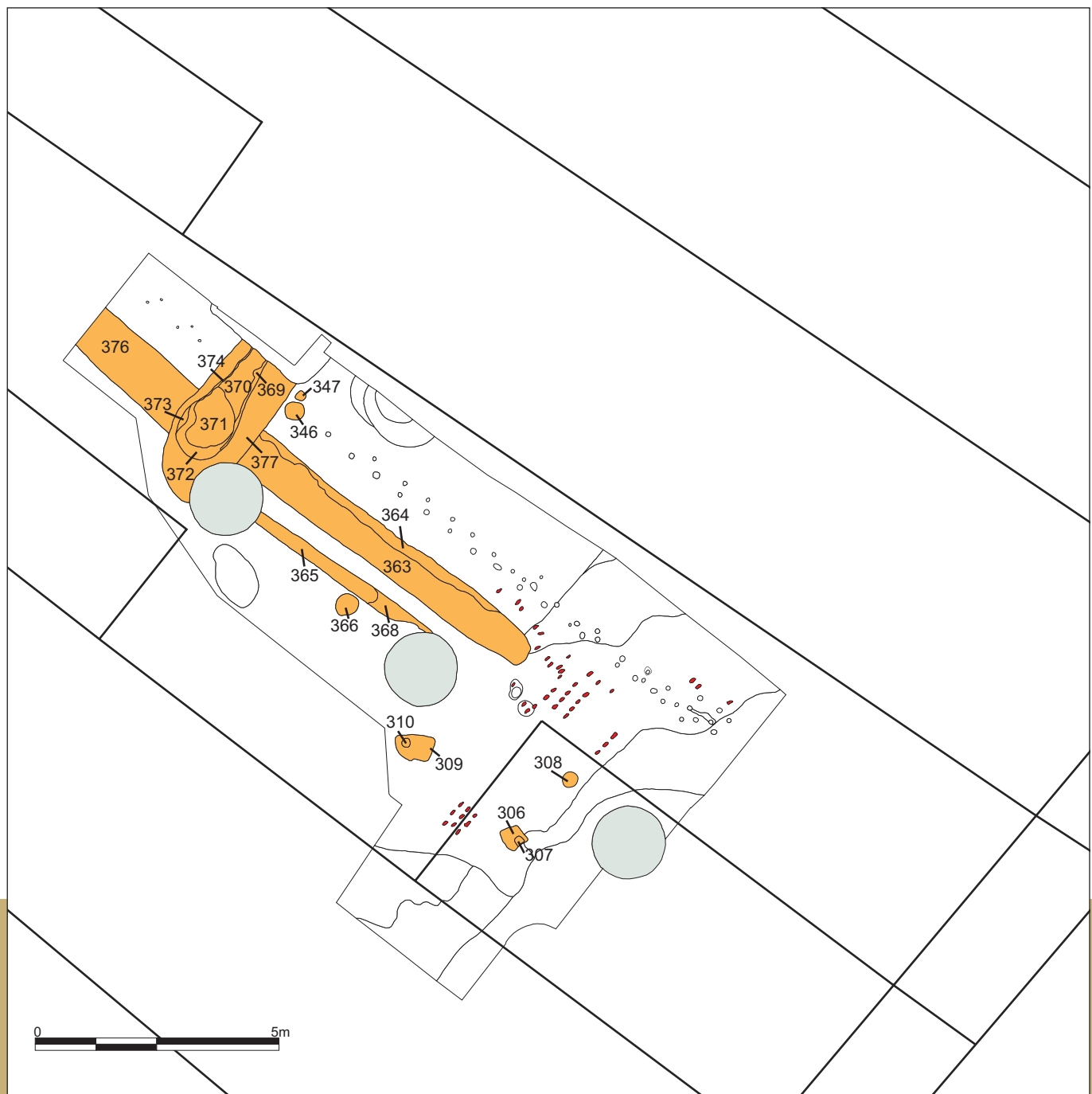
### 6.1. Fase I: De periode 1800 v. Chr. - 800 n. Chr.

In 1990 is bij een eerste opgravingscampagne op Het Eiland op een steenworp afstand van de Smeden in put 1 een spieker uit de Late-Bronstijd (1100-800 v.Chr.) gevonden. De vier palen van de spieker waren omsloten door een kringgreppel. In de omgeving van de spieker zijn verder nog enkele kuilen opgegraven. Een spieker maakte veelal onderdeel uit van een erf met bijbehorend woonstalhuis. Dit erf zou mogelijk gezocht kunnen worden onder de huidige Nieuwstraat of op het terrein tussen Nieuwstraat en Diezerstraat. In de opgravingsputten zijn geen duidelijke sporen uit de Prehistorie opgegraven. De dubbele palenrij (S313-345, 352-355, 357-362 en 627-631) kan een erfscheiding uit deze periode zijn geweest, maar concrete aanwijzingen hiervoor ontbreken. Een mooi voorbeeld van een erf met bijbehorende omheining uit de Bronstijd is opgegraven in Zijderveld. Hier zijn sporen van een omheining aangetroffen die bestond uit dicht bij elkaar geplaatste dunne paaltjes, waartussen hoogstwaarschijnlijk dunne stammetjes opgestapeld waren. Naast erven kunnen ook paden en akkers van dergelijke omheiningen zijn voorzien. In de A-horizont zijn wel enkele vuursteenafslagen en scherven van prehistorisch aardewerk geborgen. De opgravingsputten in het onderzoeksgebied liggen waarschijnlijk net aan de rand van een prehistorisch erf.






Afb. 5. Fase I. 1800 v. Chr. - 800 n. Chr.

-  Dubbele palenrij
-  Recente verstoring



Afb. 6. Fase II. 800 - 1250.

-  Greppels en kuilen
-  Spitsporen
-  Recente verstering

## 6.2. Fase II. De periode 800-1250

In het derde vlak in put 2 zijn loodrecht op de Diezerstraat naast bovengenoemde dubbele palenrij spitsporen en een drietal greppels (S363-364, 376, 365-368, 369-375 en 377) aangetroffen. In de greppels zat geen vondstmateriaal. De vulling van de greppel was vrij kleilig waardoor het aannemelijk lijkt dat de greppel van na de kleiafzettingen dateert. De greppel wordt doorsneden door een andere greppel. Naast de greppel zijn ook enkele paalkuilen (S347-346, 366, 306-310) aangetroffen die op basis van de vulling uit dezelfde periode kunnen dateren.

Zowel de greppel als de eerder genoemde dubbele palenrij kunnen geïnterpreteerd worden als perceelsscheiding. Uit verschillende opgravingen in de binnenstad van Zwolle lijkt het beeld te ontstaan dat de oudste perceelsscheidingen in Zwolle greppels zijn geweest. Zowel bij de opgraving POM-tuin 1995, Achter de Broeren 2004 en Rode Torenplein 2005 zijn als oudste sporen greppels aangetroffen. Deze greppels komen vaak overeen met de perceelsgrenzen zoals deze op het kadastrale minuutplan uit 1832 zijn aangegeven. De greppels worden later gedempt. Bij een brede scheiding ontstond er een steeg boven, bij een smalle scheiding tussen twee gebouwen is de greppel vaak later vervangen door houten palen.

De greppels en de palenrij in put 2 vallen niet samen met één van de kadastrale lijnen uit 1832. Het is dan ook een perceelsindeling geweest die voorafging aan de huidige perceelsindeling. Op basis van de dendrodatering van Diezerstraat 105 met een uitkomst van 1376 kunnen we stellen dat de huidige perceelsindeling een weerspiegeling is van de situatie uit die tijd.

## 6.3. Fase III. De periode 1250-1350

In de 13de eeuw is het terrein opgehoogd met zand waarin duidelijk resten van podzolering zichtbaar waren. Het gaat hier vermoedelijk om een verspitte podzolbodem uit de nabije omgeving. Het is niet geheel uitgesloten dat het zelfs materiaal is wat tijdens het graven van de Kleine Aa vrijkwam. Door de ophoging ontstond een lage terp waarop de eerste huizen hebben gelegen. Tijdens de opgraving is vooral in put 2 een groot aantal sporen aangetroffen dat verwijst naar een houtbouw fase uit de periode 1250-1350. Van houten huizen wordt in opgravingen in stedelijke kernen vaak bijzonder weinig teruggevonden. Een verklaring hiervoor kan het verschijnsel stadsbrand zijn waarmee bijna elke stad in Nederland in een bepaalde periode te kampen heeft gehad. Andere factoren waar rekening mee gehouden dient te worden zijn de relatief korte levensduur van houten huizen en de vervanging van houtbouw door steenbouw. Vooral deze laatste factor zorgt voor het uitwissen van oudere sporen. De archeologische sporen uit put 2 bestaan hoofdzakelijk uit restanten van lemen vloeren. Daarnaast is een aantal paalkuilen (S61,63,64 en 66) aangetroffen dat mogelijk onderdeel uitgemaakt kan hebben van een lichte wandconstructie. In het oostprofiel is verder waarschijnlijk een deel van een haard uit deze periode aangetroffen. Deze haard zal dan ongeveer in het midden van het gebouw hebben gelegen.

Binnen de overige sporen uit deze periode was geen structuur te ontdekken. Het gaat hier om enkele kuilen (S204, 207, 215 en 219) die in het onderste vlak zijn aangetroffen. Zowel in het ophogingspakket als de kuilen is vondstmateriaal uit de periode 1250-1350 geborgen.

## 6.4. Fase IV. De periode 1350-1600

In de periode 1350-1600 is de houtbouw in zijn geheel vervangen door stenen huizen. Van deze stenen huizen zijn door latere verbouwingen slechts weinig sporen overgebleven. Het huidige pand Diezerstraat 103 was vroeger opgedeeld in meerdere panden. Van één van deze panden is de scheidingsmuur (S90) opgegraven. Deze scheidingsmuur met een baksteenformaat van 27x13x6 is ook tijdens het bouwhistorisch onderzoek gezien. Bij een gedeeltelijke ontleistering bleek volgens de onderzoekers dat de restanten er vrij strak uitzagen en gedeeltelijk voorzien waren van redelijk recent metselwerk, waarschijnlijk uit 1924.<sup>9</sup> De fundering die tijdens de opgraving is aangetroffen is aanzienlijk ouder en gaat in ieder geval terug tot de 15de/16de eeuw. Ook een deel van de achtermuur (S152) van het meest noordelijk pand, dat grenst aan Diezerstraat 105 kan uit deze periode dateren. In dit pand zijn ook restanten van meerdere bakstenen vloeren (S69-70 en 89) aangetroffen. In deze vloeren zijn grote baksteenformaten van 29 en 28 cm lengte verwerkt. Mogelijk gaat het hier om werkvloeren van een smederij.

## 6.5. Fase V. De periode 1600-1940

In de periode 1600-1940 is te zien dat Diezerstraat 103 oorspronkelijk uit drie panden heeft bestaan. Van deze drie panden was in de opgraving nog het nodige muurwerk aanwezig.

### 6.5.1. Het eerste pand

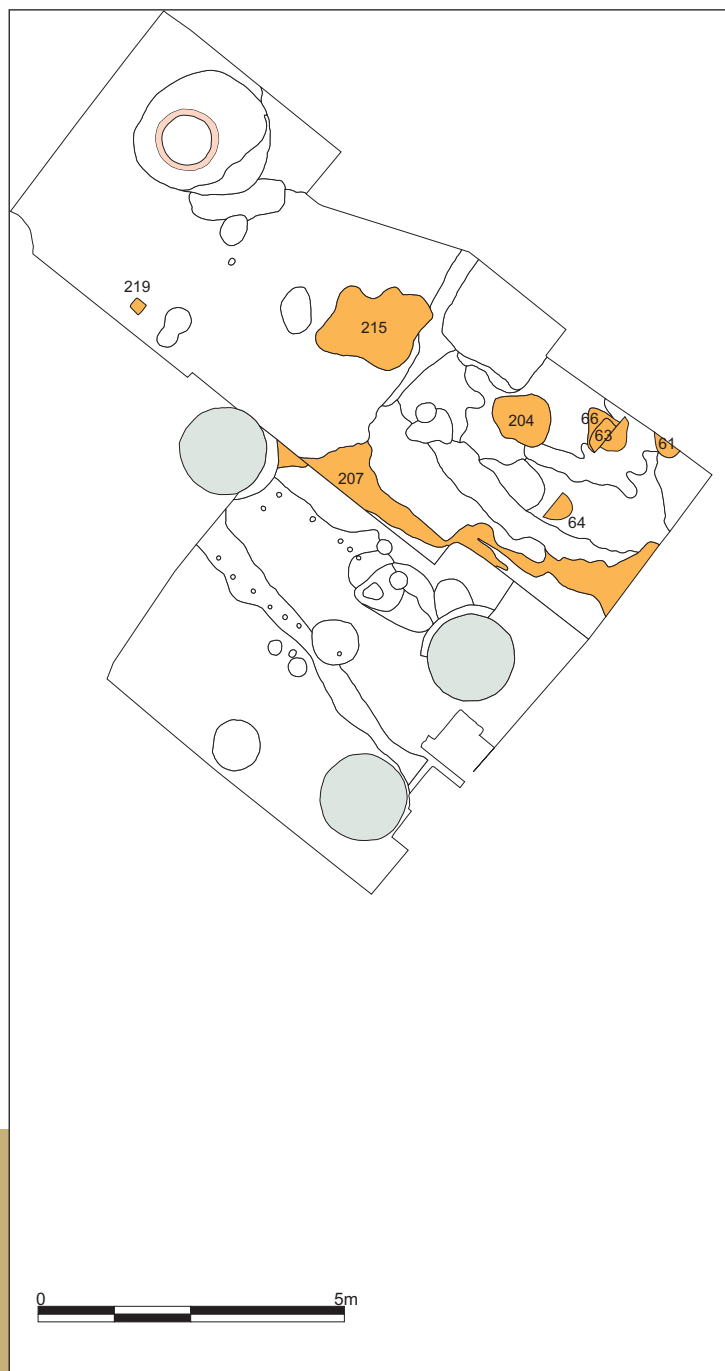
Dit pand grensde aan de zuidzijde aan het pand Diezerstraat 10. De zijmuren (S90) zijn evenals de muur aan de kant van Diezerstraat 101 een gemeenschappelijke muur. Het pand is later naar het westen toe uitgebreid. De oude kelder aan de achterzijde is hierbij komen te vervallen. Deze kelder, later gebruikt als verwarmingskelder, is vanwege de aanwezigheid van asbest niet onderzocht. In het nieuwe toegevoegde deel (S172-176 en 179) is later een nieuwe kelder aangelegd. Onder de vloer van de nieuwe aanbouw is het restant van een oude beerput (S168-170) aangetroffen. Achter dit pand is een beerput (S400-401) met een rijke inhoud aangetroffen. Het vondstmateriaal uit deze put dateert uit de periode 1575-1650

### 6.5.2. Het tweede pand



Dit pand is een stuk ondieper dan het boven beschreven buurpand. De zijgevel wordt gevormd door een gemeenschappelijke muur (S90). Binnen het gebouw zijn twee kelders (S135-144 en 84-88) opgegraven. Het kleine keldertje (S84-88) valt te relateren aan de situatie uit 1832. Op het kadastrale minuutplan is in deze periode een smal ondiep huis weergegeven. Dit huis is vermoedelijk later naar het westen uitgebreid. In deze uitbreiding is een nieuwe kelder (S135-144) gebouwd. Achter het perceel is een waterput van gele steen (S166-167) opgegraven.

### 6.5.3. Het derde pand

Van dit pand is een deel van de noordelijke zijmuur aangetroffen. Deze muur was in het profiel te zien en was gefundeerd op een ingebracht grondlichaam van lagen zand en klei (spekkoekgelaagdheid). Tijdens bouwhistorisch onderzoek is deze muur uitgebreid gedocumenteerd. Aan de hand van dendrodateringen






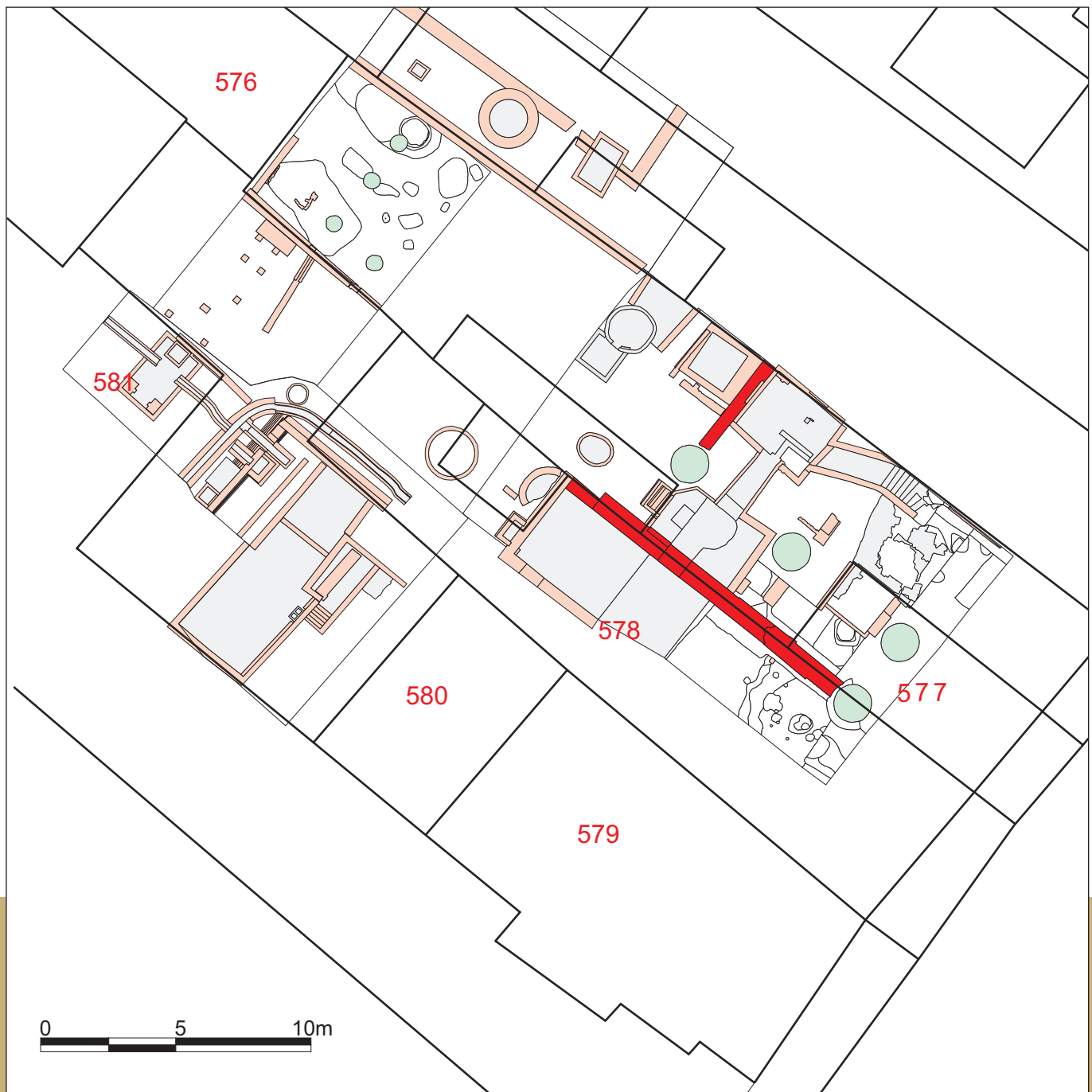
Afb. 7. Fase III. Vroege kuilen uit de periode 1250 - 1350.

-  Vroege kuilen
-  Recente verstering



Afb. 8. Fase III - IV. Muurwerk, vloeren en paalkuilen.

-  Muurwerk
-  Vloeren
-  Recente verstering



Afb. 9. Fase IV - V. Overzicht sporen.

- Jongere muren fase V
- Oudste muren fase IV
- Recente verstering



van de kap van het buurpand Diezerstraat 105 is het mogelijk dat deze muur kort na 1376 is gebouwd. In eerste instantie als zijmuur van een verdiepingloos huis. Kort na 1502 wordt aan de linkerkant een huis ge- of verbouwd. Uit deze periode dateert in ieder geval een nieuwe eiken balklaag. Deze balklaag zal oorspronkelijk hebben bestaan uit moerbalken en kinderbinten. In de 17de eeuw zijn de kinderbinten vervangen door tussenbalken. Verder wordt in de loop van de 17de eeuw het linker huis met een verdieping verhoogd.

Omstreeks 1700 wordt het huis Diezerstraat 105 verbouwd. Ook dit huis wordt met een verdieping verhoogd.<sup>10</sup>

Van dit huis is een groot aantal archeologische sporen overgeleverd. Aan de achterzijde van dit pand is een kelder (S129-132, 134, 146 en 148-149) aanwezig. Deze kelder was via een trap (S122-126 en 128) vanuit het voorhuis bereikbaar. Achter het huis zijn restanten van een beerkelder (S158-160) en een waterkelder (S156-157) teruggevonden. Deze waterkelder lag vermoedelijk binnen een aparte aanbouw (S154-155).

#### 6.5.4. Samenvoeging van het tweede en derde pand

Na 1832 zijn deze twee panden samengevoegd. Dit is in de opgraving te herkennen aan het feit dat de twee aparte kelders door een gang (S133-135) met elkaar worden verbonden. Ook zullen hierbij de vloeren van de kelders zijn aangepast. Door de samenvoeging is een vrij breed pand ontstaan. Achter dit pand zijn twee beerputten (S161-165) aangetroffen. De ronde beerput is later dan de vierkante. In beide putten is materiaal uit dezelfde periode 1850-1900 aangetroffen.

#### 6.5.5. De verbouwing van 1924

In 1924 zijn de drie panden getransformeerd in een grote winkel voor heren- en damesconfectie. De Zwolse architect H.J. Voogden maakte in dat jaar een plan voor de gebroeders Ten Brink voor een grootschalige verbouwing. In dit plan wordt ook het pand Korte Smeden 6 aan het complex toegevoegd. Van deze verbouwing zijn door de sloop alle resten verdwenen. In de opgravingsputten herinnerde alleen een aantal beton poeren nog aan deze ingreep.

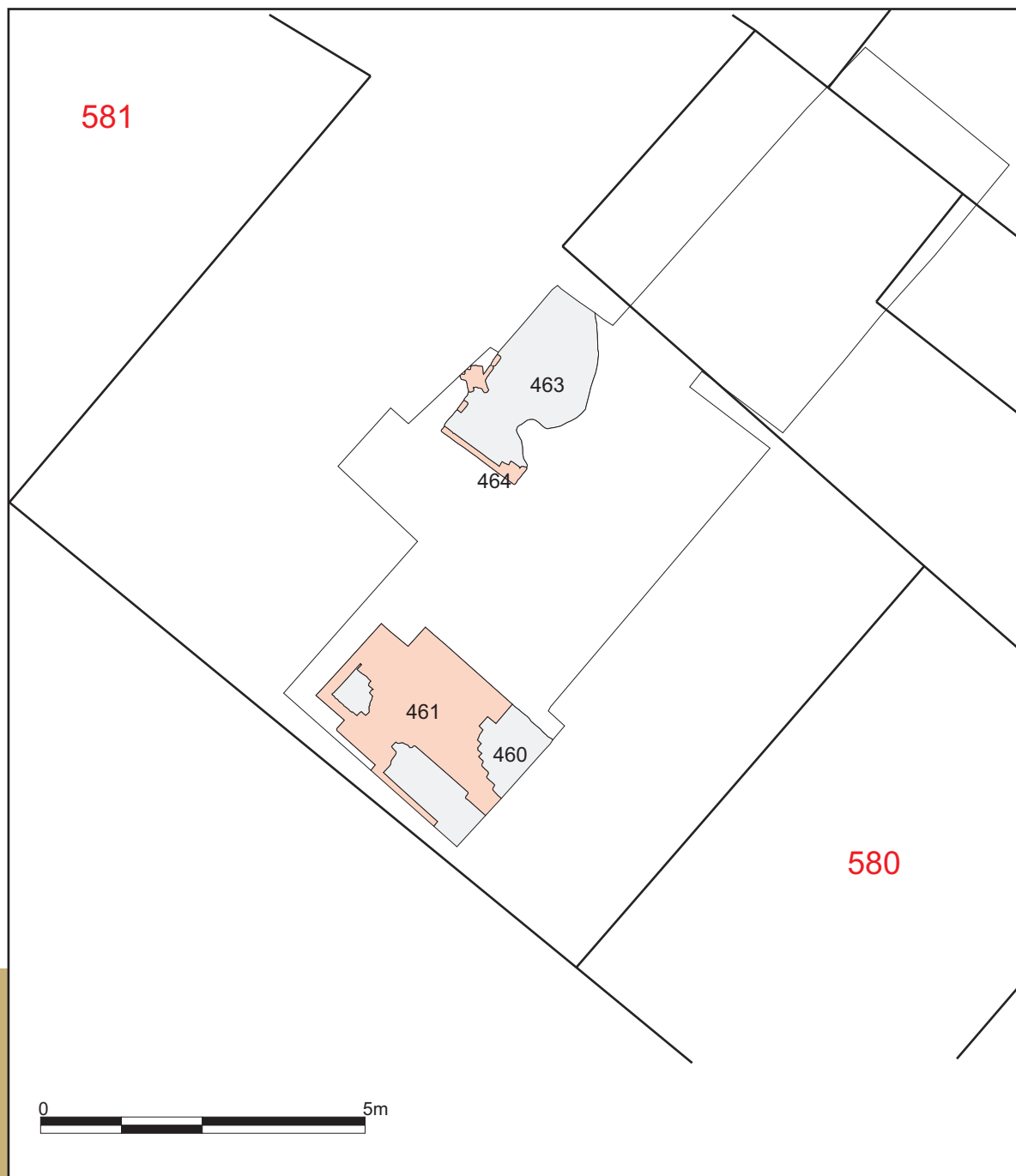
#### 6.5.6. Diezerstraat 105

Dit pand viel grotendeels buiten het onderzoek. Wel konden aan de achterzijde van dit pand een beerkelder en beerput opgegraven worden. In de rechthoekige kelder (S472-473) is later een ronde beerput (S 468-469) aangelegd met materiaal uit de periode 1900-1950.



#### 6.5.7. Korte Smeden

Uit het bouwhistorisch onderzoek van de panden Korte Smeden 8, 8a en 10 komt naar voren dat een groot deel oorspronkelijk ingericht was als tuin. Deze tuin is in 1882 definitief volgebouwd. Aan de Korte Smeden is een grote hoeveelheid muurwerk in kaart gebracht. Binnen het muurwerk waren duidelijk twee panden (S440-447, 450-455, 408-409, 438 en 431) te onderscheiden. Beide panden waren voorzien van een plavuizen vloer (S446, 451 en 455). Onder deze vloer zijn de restanten van twee ovens (S463-464 en 460-461) aangetroffen. Bij de ovens werden helaas geen vondsten gedaan die een interpretatie tot een mogelijke functie mogelijk maakten. Wel lijkt het erop dat beide ovens in één pand hebben gelegen.

Onder de archeologische sporen waren opmerkelijk veel bakstenen goten (S405-406, 425-427, 429, 417, 434 en 419) aanwezig. De goten waren bekleed met wandtegels en plavuizen en liepen uit in een gemetseld riool (S410-411) dat uitkwam op de Kleine Aa. De exacte functie van de goten is niet duidelijk. Te denken valt aan een functie als wasruimte of grote keuken. Al het aangetroffen muurwerk dateert van na 1600. Een uitgebreid historisch onderzoek kan hopelijk meer informatie opleveren over de archeologische resten. In een uitgebreide publicatie over het archeologisch onderzoek op het Eiland zullen deze resten uitgebreid in een historisch kader worden geplaatst.



Afb. 10. Twee ovens van 'de korte Smeden'.

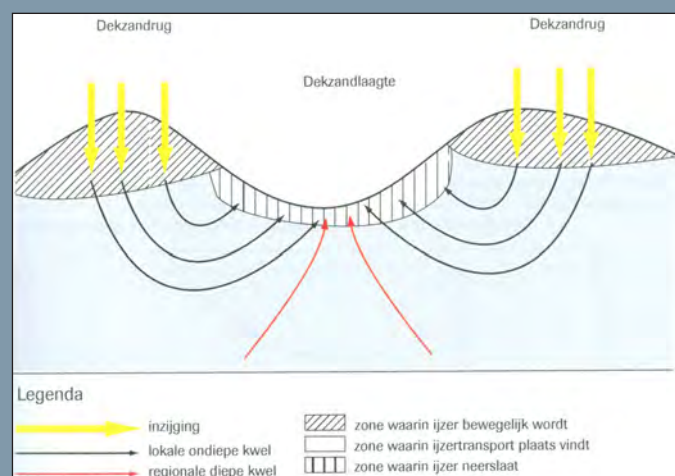
-  Bakstenen restant vloer
-  Contour vloer

## 7. De gegraven Kleine Aa



Over de aard en ontstaanswijze van de Kleine Aa bestaat een aantal vragen. Tijdens de opgraving is gezocht naar een antwoord. De Kleine Aa liep vanaf de huidige Plantagekerk ruwweg langs de Korte Smeden, Achter de Broeren, het Aplein en de Bitterstraat naar het Rodetorenplein. Er bestond twijfel of de Kleine Aa een natuurlijke waterloop was of een gegraven gang. De opgraving bij de Korte Smeden bracht hier duidelijkheid in.

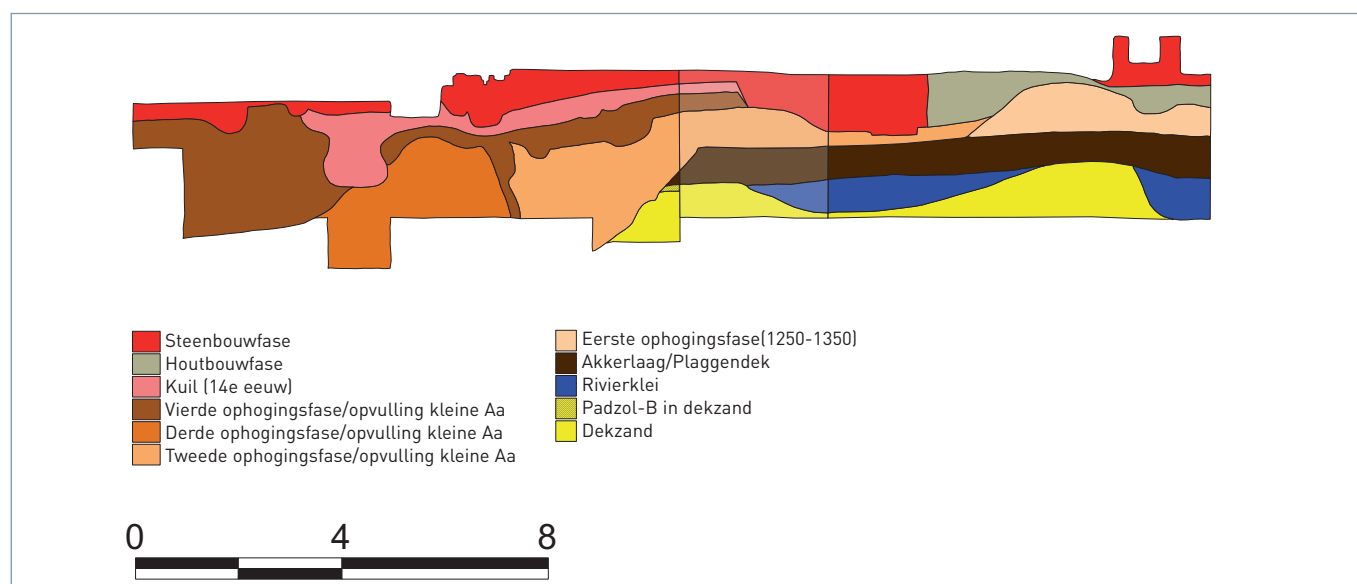
De Kleine Aa ligt aan de voet van een dekzandrug. Een laagte in het dekzand kan tot gevolg hebben dat zich hier waterlopen gaan vormen. Dit is een gevolg van een stijgende grondwaterspiegel in het natte seizoen, die in de laagten boven het maaiveld uitkomt. Dit grondwater kon over het oppervlak afstromen en uiteindelijk de rivier bereiken. Door het afstromen van het water wordt de grondwaterspiegel plaatselijk verlaagd, wat een constante stroming in het grondwater veroorzaakt richting de laagte. Op deze manier kan een permanente stroom ontstaan in de laagte. Van een beekdal is echter vaak nog geen sprake, omdat de stroomsnelheid niet hoog genoeg is om een beek uit te schuren.<sup>11</sup>



Afb. 11. Grondwaterstromingen en het ontstaan van ijzeroer; naar Zuidhoff 2007, 31

Door de geringe stroomsnelheid van het grondwater vanuit de dekzandruggen en –plateau’s naar de laagten kan een gooreerd bodem ontstaan. Dit is in tegenstelling tot de dekzandrug, waar door het wegzijgende grondwater een humuspodzolbodem zal ontstaan. Tijdens de opgraving bij de Korte Smeden werd duidelijk dat de bodemopbouw nabij de Kleine Aa verschilde van die van een natuurlijke waterloop. Hier werd een humuspodzolbodem gevonden naast de vroegere loop van de Kleine Aa. De aanwezigheid van deze bodem en het ontbreken van een gooreerd bodem maken aannemelijk dat de Kleine Aa gegraven is. Ook de insnijding door het dekzand (zie afb.) toont dit aan. De Zwollenaren wilden voor hun stadsmuur een natte gracht hebben, nadat de stad in 1230 zijn stadsrechten verkreeg en verdedigingswerken mocht bouwen. Hiervoor werd de Kleine Aa gegraven. Het traject kan (niet-) doorlopende dekzandlaagten volgen of door zandruggen heen zijn gegraven. Van de zuidoostelijke wand van put 2 en de noordoostelijke wand van put 3 zijn profielen getekend die de opbouw van de ondergrond beschrijven. Deze profielen zijn gecombineerd in een hoofdlijnenprofiel, waarbij het ontbrekend middenstuk is geconstrueerd op basis van de gegevens uit de twee profielen. Aan de benedenzijde van dit profiel is de natuurlijke dekzandlaag te zien waar zich in de laagten rivierklei heeft afgezet. Boven in het dekzand in de zuidwestelijke helft van het profiel is een restant van de B-horizont van een podzolbodem aangetroffen. Deze podzolbodem ligt direct naast de Kleine Aa, wat onmogelijk is als de Kleine Aa op een natuurlijke wijze zou ontstaan. Boven op de natuurlijke lagen ligt een akkerlaag, bestaande uit een plaggendek. Deze akkerlaag loopt iets af richting het zuidwesten, wat erop zou kunnen wijzen dat er een laagte was waar later de Kleine Aa is gegraven. Een datering van deze akkerlaag is niet mogelijk, maar een datering van de rivierklei onder de akkerlaag mogelijk wel. Bij de opgraving van het

Rodetorenplein in 2005 hebben de archeologen van de gemeente Zwolle een monster genomen van het veen dat zich onder deze kleiafzetting bevond. De bovenkant van dit veen dateert van 588 tot 657 na Christus.<sup>12</sup> De kleiafzetting bij het Rodetorenplein was dus nog niet begonnen voor de 7de eeuw. Andere onderzoeken in de nabijheid van Zwolle leverden hetzelfde resultaat.<sup>13</sup> De kleiafzetting bij de Korte Smeden kan op basis van deze onderzoeksresultaten mogelijk ook pas na de 7de eeuw hebben plaatsgevonden. Logischerwijs is de akkerlaag ook jonger dan de 7de eeuw. De zuidwestelijke helft van het profiel bestaat uit opvullingen van de Kleine Aa. Zoals te zien is, is de Kleine Aa ook gegraven door de akkerlaag, wat een natuurlijke herkomst helemaal uitsluit. Boven op de akkerlaag is de grond opgehoogd. Dit is in een aantal fasen gebeurd. Tijdens de eerste ophogingsfase was de Kleine Aa nog in zijn oorspronkelijke grootte aanwezig. In de grond van de eerste ophogingsfase zijn vondsten gedaan die deze fase dateren tussen 1250 en 1350. In een tweede ophogingsfase is een deel van de Kleine Aa beschoeid, waarna dit stuk is opgevuld met dezelfde grond als die gebruikt is voor de ophoging. De twee ophogingsfasen die hierop volgen, zorgen ervoor dat de Kleine Aa verder is opgevuld of verkleind. Hoe ver dit ging is niet duidelijk, aangezien een deel van de waterloop buiten het profiel ligt. In een laatste fase is er nog een kuil gegraven door de oudere fasen heen. In deze kuil zijn ook vondsten gedaan die dateren uit het midden van de 14de eeuw. Waarschijnlijk zullen de ophogingsfasen elkaar snel of zelfs direct opgevolgd hebben. Dit kon echter niet precies vastgesteld worden omdat verder vondstmateriaal ontbrak. Boven de eerste ophogingsfase werden sporen van de houtbouw fase gevonden in de vorm van een paalkuil en leemvloeren. Bovenop de ophogingslagen bevindt zich de steenbouw fase, die op enkele plekken ook ingegraven is in de oudere lagen.



Afb. 12. Profielopname door dekzandrug en oever Kleine Aa (tek. M. Groenhuijzen)

## 8. Vondstmateriaal

### 8.1. Vondstmateriaal uit de periode 2000 v. Chr. - 800 n. Chr.

De overgrote meerderheid (53 scherven) van het prehistorische vondstmateriaal op 'het Eiland' bestaat uit aardewerk scherven en krum (354 gr). Met 'het Eiland' bedoelen we de opgravingsput uit 1990 die aangelegd is tussen Drietrommeltjessteeg en Diezerstraat, en die dus in feite onderdeel heeft uitgemaakt van de dekzandhoogte van 'de Smeden'. Uit de kringgreppel kwamen vier aan elkaar passende scherven die deel uitmaakten van een met vingertop/nagel indrukken versierd bekertje uit de Late Bronstijd. Nog vijf andere scherven zijn op dezelfde manier gedecoreerd. De twee dunne randscherven en de bodemscherf zijn te klein om iets te kunnen zeggen over de vorm van het voorwerp waartoe ze hebben behoord. Deze kunnen ook in de Late Bronstijd/ Vroege IJzertijd worden gedateerd.

Bij 'de Smeden' zijn uit dezelfde periode drie kleine onversierde aardewerkscherven gevonden (5 gr) en wat aardewerk krum (8 gr).

Op 'Het Eiland' zijn verder nog wat resten verbrand bot aangetroffen, wat houtskool, natuursteen en vuursteen. Een vuursteenfragment heeft deel uitgemaakt van een sikkel. Een ander is waarschijnlijk als steker gebruikt. Bij 'de Smeden' zijn ook twee stukjes vuursteen gevonden.

Op Het Eiland is ook een scherf gevonden met Wikkeldraad versiering (8 gr), die zeer kenmerkend is voor de Vroege Bronstijd. Verder waren er vier aardewerkfragmenten (24 gr), waarvan twee uit kuilen die hoogstwaarschijnlijk uit dezelfde tijd dateren. Daarnaast zijn er dertien scherven uit de Midden Bronstijd gevonden (één in een kuil). Twee daarvan zijn bodemscherven met een standvoetje.

Dit alles wijst erop dat het gebied rond 'Het Eiland' en 'De Smeden' vanaf de Vroege Bronstijd door mensen is gebruikt.

De boerderij die bij de spieker heeft gehoord, zijn we helaas niet in het opgegraven gedeelte tegen gekomen.

Van na de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd tot ongeveer 800 na Christus zijn we geen sporen of vondsten tegengekomen.

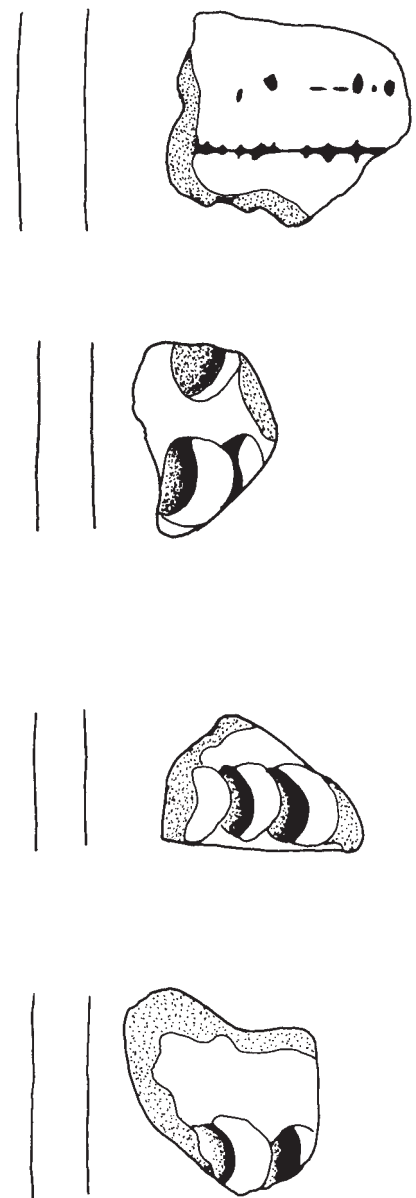
### 8.2. Vondstmateriaal uit de periode 1250-1350

#### 8.2.1. Kuilen en vloeren

Het merendeel van dit vondstmateriaal is opgegraven bij de aanleg van het onderste vlak van put 2. Onder het aardewerk zijn scherven aanwezig van kogelpot materiaal en bijna steengoed. Het kogelpot materiaal wordt gevormd door potten met een wijd uitstaande rand en een forse diameter van 22, 24, 26 en zelfs 27 cm. De schouder en buik waren versierd met een zogenaamde bezemstreek-versiering. Enkele kleine scherven zijn toe te schrijven aan kogelpotten uit het productiecentrum Paffrath.

Tot het bijna-steengoed kunnen fragmenten van een kan van het type s4-kan-6 en een s4-kan-4 gerekend worden. Het laatste type is hoofdzakelijk te dateren in de periode 1260-1300. Een deel van het bijna-steengoed is afkomstig uit het productiecentrum Siegburg en wordt gekenmerkt door een zacht lichtgeel baksel en vertoont aan het oppervlak nog duidelijk resten van een zandmagering.

Naast de aanlegvondsten konden ook enkele scherven worden geborgen uit een aantal kuilen uit deze periode. In een kuil (S215) zijn scherven van vier kogelpotten aangetroffen. Alle vier de kogelpotten hebben een bezemstreek-versiering.



Afb. 13. Aardewerk uit de Bronstijd. Boven scherf met wikkeldraad versiering uit Vroege Bronstijd; midden en onder drie scherven met nagelindrukken uit de Late Bronstijd (tek. H. Wevers)

### 8.3. Vondstmateriaal uit de periode 1350-1575

Uit deze periode is vrijwel geen vondstmateriaal afkomstig. Uit het ophogingspakket stamt nog een noemenswaardige scherf van een gezichtskruik uit Raeren. Op de scherf is duidelijk een doedelzakspeler afgebeeld. Dit type kan dateert uit de periode rond 1500.

### 8.4. Vondstmateriaal uit de periode 1575-1940

Uit deze periode zijn de meeste vondstcomplexen afkomstig. Eén beerput (S400-401) oftewel beerput 2-22 wordt apart beschreven in rapport 51. Uit deze beerput kwam een grote hoeveelheid keramiek en glas uit de periode 1575-1650.

#### 8.4.1 Beerkelder (S158-160, vnr. 2-14)

Het steengoed bestaat uit een drietal Westerwald kannen van het type s2-kan-55. Eén exemplaar is archeologisch compleet. Dit type kan wordt door Reineking-von Bock in het derde kwart van de 17de eeuw gedateerd.<sup>14</sup> Het geheel is versierd met indrukken van rolstempels en fijne inkervingen. Op de hals zijn medaillons aangebracht met mannen- of vrouwenkoppen. Op het niet doorboorde oor is een afdruk te zien van de bevestiging van een tinnen deksel. Er zijn verder nog fragmenten gevonden van twee andere Westerwald kannen, maar die zijn niet aan een type toe te schrijven. Dit geldt ook voor scherven van enkele kannen uit Raeren en Keulen/Frechen.

Van de vijf scherven van majolica borden zijn er drie polychroom met een Hollandse versiering. De twee andere scherven zijn van blauwe borden met als versieringsmotief het schaakbordpatroon. De datering van dit type bord valt in het laatste kwart van de 16de en het eerste kwart van de 17de eeuw. De scherven van twee andere faience borden horen eerder in de periode thuis van de Westerwald kannen. Wat niet vaak voorkomt in Zwolle is dat er meerdere voorwerpen van Werra en Wezer keramiek tegelijkertijd voorkomen in één vondstcomplex. We tellen twee borden van Werra keramiek, waarvan één exemplaar versierd is met een afbeelding van peulen en distel. Een kleine kom met oor heeft een afbeelding van een distel. Van Wezer makelij zijn fragmenten van een bord en een kom. Het roodbakend materiaal is merendeels slechts fragmentarisch bewaard gebleven. In aantallen springen de grappen en koppen er uit. Een vrij complete grape (r-gra-8) is duidelijk een misbaksel. Ook redelijk compleet zijn een grape (r-gra-30) en een pispot (r-pis-5). Aan de hand van de tellijst van het Minimaal Aantal Exemplaren (MAE) is te zien dat het hele spectrum aan vormen van een normaal huishouden aanwezig is. Echte Zwolse kenmerken zijn niet te herkennen.

Van glaswerk zijn alleen wat scherven gevonden van een drietal wafelbekers (gl-bek-19a), een stangenglas (gl-sta) en een kelderfles (gl-fle-7). Het totaal aantal stangen- glazen in Zwolle komt daarmee op 13.<sup>15</sup>

De datering van dit vondstcomplex ligt voornamelijk in de tweede helft van de periode 1600-1675. Het majolica kan mogelijk wat vroeger dateren. Het overgrote deel van het materiaal is gewoon gebruiksgoed. Het fragmentarische karakter van het materiaal geeft aan dat deze beerkelder al een keer geleegd was en dat wij slechts de schamele resten hebben aangetroffen van een eertijds welgevulde archeologische kluis.

#### 8.4.2. Beerput (S468-469, vnr. 4-99)

In deze beerput zijn binnen het vondstmateriaal duidelijk twee perioden te onderscheiden. Het oudste materiaal stamt uit de tweede helft van de 17de en eerste helft van de 18de eeuw. Waarschijnlijk hoort het materiaal bij de rechthoekige beerkelder (S472-473). Het merendeel van het vondstmateriaal is te dateren in het begin van de 20ste eeuw.

##### 8.4.2.1 Periode I: 1650-1750

Binnen het roodbakend aardewerk valt een drietal voorwerpen op. Het betreft hier een fragment van een hengselpotje, een pot met standringbodemp en Bergen-op-Zoom achtige rand<sup>16</sup> en een scherf van een spaarpot (borstmodel) op een hoge voet. Van majolica is slechts één scherf van een majolica bord met een Chinese decoratie (Wan-Li) bewaard gebleven. Het fragment is helaas niet aan een type toe te wijzen. Ook van drie ongedecoreerde ontbijtbordjes met brede vlag (f-bor-2) en een versierde schotel met licht blauw fond (f-bor-16) zijn slechts enkele kleine scherven overgeleverd. De schotel is net als het fragment van het majolica bord versierd met een Chinees decor. De Chinese decoratie is afgeleid van producten van Chinees porselein. In de beerput is één kopje (p-kop-1) met een versiering in blauw op wit aangetroffen. Fragmenten van een drietal kopjes met oor en een schoteltje lijken deel uit te maken van één servies. De decoratie bestaat uit Lotus bloemen en aster met een rand van zogenaamd servetwerk. Opmerkelijk is dat het schoteltje duidelijk met de hand beschilderd is en geïnterpreteerd kan worden als een stuk Chinees Kangxi porselein. De drie koppen met oor hebben een versiering in onderglazuur blauw die door middel van de transfer-printing techniek moet zijn opgebracht. Het gaat hier vermoedelijk om Engelse imitaties van Chinese producten.



Afb. 14. Fragment gezichtskruik uit Raeren, ca. 1500.

In Engeland werden vanaf het begin van de 18de eeuw op grote schaal Chinese voorwerpen nagemaakt. Mogelijk is een oud servies gesneuveld en heeft men er later bijpassende voorwerpen bijgezoekt. Een andere verklaring kan liggen in een prijsverschil tussen Chinese en Engelse producten.

Tenslotte kan een fragment van een ploischotel genoemd worden. De scherf is op basis van het rode baksel en de dikke laag roomwitte glazuur toegeschreven waan een productiecentrum in Italië (Faenza) of Frankrijk (Nevers).

Van glas zijn bodems van twee bekeerglazen (gl-bek-19 en gl-bek-68).

#### 8.4.2.2 Periode II: 1900-1950

Uit deze periode is een aantal voorwerpen van zogenaamd Europees porselein aangetroffen. Een kopje met op de bodem het beeldmerk RS is toe te schrijven aan een aardewerkfabriek in Tillowitz.<sup>17</sup> De letters RS staan voor de oprichter van de fabriek, Reinhold Schlegelmilch. De fabriek is opgericht in het begin van de 19de eeuw in Suhl en later voortgezet in Tillowitz. Zijn zonen Arnold en Ehrhard begonnen vanaf 1892 succesvol te exporteren. Arnold richtte in de plaats Tillowitz een fabriek op en exporteerde vanaf 1910 producten met het beeldmerk RS Germany in groen. Hij produceerde zelfs nog ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Het kopje uit de beerput heeft een drukdecor met vijf identieke bloemen in bovenglazuur groen, geel en blauw. Het beeldmerk RS Germany is in groen uitgevoerd. Het kopje kan op basis van het beeldmerk na 1910 worden gedateerd.

Twee andere porselein koppen zijn versierd met Japanse figuren in een landschap en diverse bloemen. Als kleuren zijn rood, bruin, blauw, zwart, roze, lichtgroen, geel, lichtblauw en goud gebruikt. Uit de 19de eeuw komt een rechthoekige schaal in groen met het merk 'Villeroy & Boch Mettlach made in Saarland'. Jean-François Boch koopt in 1801 een Benedictijnerabdij in Mettlach aan de Saar om er een porseleinfabriek te vestigen.

Een klein koffiemelk kannetje (ep-kan-3) heeft op de buitenzijde de naam 'restaurant Eising'. Er staan twee beeldmerken op de onderzijde. Het ene, in bruin, slaat op de importeur of groothandel in Amsterdam: Ten Kate & Syster Amsterdam. Het andere beeldmerk in groen verwijst naar Hutschenreuther in Selb. Hier stichtte in 1857 Lorenz Hutschenreuther de eerste porseleinfabriek. Vanaf dat moment is hier porselein geproduceerd. Het voorwerp behoort tot de categorie hotelporselein of restaurantporselein. In het pand Diezerstraat 105a woonde vanaf 1914 tot 1920 Hendrik Arend Eising (geboren op 22 februari 1890 te Beilen) van beroep bakker (1906), banketbakker (1908, 1912), kok (1914), boekhouder/kantoorbediende (1919), en zijn vrouw Jantje Vos (geboren in 1890 te Groningen). Op het adres Diezerstraat 105 was geen restaurant. Wellicht was Eising ambulante kok en/of behoorde het melkkannetje tot zijn persoonlijke uitzet. Eising woonde vanaf 1908 niet permanent in Zwolle. Hij komt weer in Zwolle wonen op 11 augustus 1914 vanuit Coevorden. Hij woont eerst in de Enkstraat 71 en later op het adres Diezerstraat 105a.<sup>18</sup> Hij vertrekt in 1920 naar Groningen.<sup>19</sup>

Een wat groter melkkannetje (ep-kan-4) is niet voorzien van een merk. Van Europees porselein is verder een niet gedecoreerd fragment van een schoteltje aangetroffen. Tot de categorie indu-

strieel wit kan een fragment van een lepel (iw-lep-1) worden gerekend. Deze lepel heeft als blindmerk 'AJ'.

Binnen het glaswerk zijn enkele complete voorwerpen te onderscheiden.

Zo zijn er drie kelkglazen, waarvan twee stuks tot een nieuw type behoren (gl-ke-94). Het zijn waarschijnlijk borrelglazen geweest, deels geslepen.

Verder is er een dikwandig kommetje met een geometrische reliëfversiering (gl-kom-4), een dunwandig flesje met nauwe opening (gl-fle-134) en een pot met schroefdekselsluiting (gl-pot-3) opgegraven. Drie eau de cologne flessen (gl-fle-41) zijn voorzien van teksten als 'extrait d'eau de Cologne', 'J.M. Farina / Place Juliers / Cologne' en 'J.M. Farina a Cologne'. Een bruin medicijnflesje (gl-fle-50) is waarschijnlijk voor jodium gebruikt. Van een zuigfles zijn enkele scherven bewaard gebleven waarop naast de maatverdeling een reliëf van een babyhoofdje is te zien.

#### 8.4.3. Rechthoekige beerkelder (S 472-472, vnr. 4-100)

De inhoud van deze kelder was zeer fragmentarisch en leende zich niet voor een individuele beschrijving van de vondsten. Naast een pijpensteel en een fragment gebrandschilderd glas kwamen uit deze beerkelder scherven van Nederrijnse en Friese roodbakende borden, randscherven van roodbakken kookpotten of graven, scherven van witbakkend goed, scherven van twee Friese majolica borden, enkele fragmenten faience en een randscherf van een Westerwald pispot. Al het materiaal is te dateren in de 19de eeuw

#### 8.4.4. Waterput (S161-163, vnr. 2-12)

Een bijzondere vondst is een zeephouder van industriële keramiek. Het rechthoekig bakje met afgeronde hoeken en een dekselgeul is vrijwel compleet. Ook het lekschaaltje is compleet, alleen het deksel ontbreekt. Op de zijkant van het bakje is een doorlopend lila lint afgebeeld met op elke zijde een strik. Op de onderzijde staat een beeldmerk van Petrus Regout uit Maastricht met de stadsengel die het wapen met een vijfpuntige ster vasthoudt en boven het hoofd in de ovaal de letters PARMA. De tekst PARMA verwijst naar het drukdecor. Bogaers noemt bij dit type versiering slechts 'monochroom lila' en geeft als datering ca 1870.<sup>20</sup> Links onder het beeldmerk staat het jaartal 1876 in de vorm van een 7 met daarachter zes streepjes.

Van een tweede zeepbakje is alleen een ovaalvormig lekschaaltje bewaard gebleven. Van industriële keramiek zijn ook fragmenten gevonden van een kom, een pispot, een kop en een schoteltje.

Van porselein zijn fragmenten van een kop en schotel, waarbij op de kop in bladgoud enkele symbolen staan. Bijna compleet echter is een parfumsflesje in groen met in reliëf blauw, wit en lila blade- ren, bloesem en druiventrossen. De hoogte bedraagt 6 cm.

Onder het rood- en witbakkend aardewerk bevinden zich zowel Friese producten als voorwerpen van zogenaamde imitatie Frankfurter waar. Tevens is er een ongeglazuurde bloempot-schotel uit de late 19de of begin 20ste eeuw aangetroffen. De scherven waren te klein om aan een vorm of type toe te kunnen schrijven. Een complete zalfpot is toe te schrijven aan productiecentrum Westerwald. Van industrieel steengoed is een knopdeksel bewaard. Zes complete flesjes (gl-fle-61) zijn toe te schrijven



Afb. 15. Glasvondsten uit waterput (2-12)



aan de firma Kraepelien en Holm uit Zeist. Een firma die zich bezighield met de vervaardiging van semi-farmaceutische producten. Ze gaven onder andere een serie van 72 kaarten uit met de wapens en vlag van landen, waarvan de keerzijde bedrukt was met een lijst van hun producten. We hebben zes complete en drie fragmenten van flesjes opgegraven.

Zeven flesjes zijn geperste eau de cologne flesjes. Twee stuks zijn gelijk van vorm (11 cm hoog), de derde heeft een grotere inhoud (12,5 cm hoog). De vorm heeft twee smalle rechte zijden en twee ruime gebogen zijden. De persnaad loopt diagonaal over de flesjes. Deze vorm behoort tot het type gl-fle-51. Vier stuks zijn echter zeer klein van vorm; de hoogte bedraagt slechts 5,5 cm.

Van zes flesjes is een ronde bodem bewaard gebleven. Het zijn medicijn- of parfumsflesjes geweest, maar ze kunnen niet aan een bepaald type toegeschreven worden omdat het opgaande gedeelte ontbreekt. Van één flesje is een paar centimeter boven de bodem een deel van een email versiering bewaard gebleven.

Naast deze flesjes zijn enkele fragmenten van geslepen en gegraveerde bekers bewaard. Eén beker telt negen facetten met daartussen scherpe ribben. Een tweede beker is rond, zonder versiering en twee identieke bekers hebben drie geslepen kruizen die bestaan uit dubbele strepen en twee geslepen 'ogen' daartussen. Het betreft twee nieuwe typen bekers. Een vierkant potje telt aan elke zijde 25 vierkantjes met elk vier facetten. Een fragment van een geslepen, gefacetteerd hengsel heeft waarschijnlijk aan een karaf gezeten. Van een rechthoekig wit opaak glaasje met afgeronde hoeken zijn enkele fragmenten bewaard gebleven. Er is met potlood op geschreven.

Uit de 20de eeuw stammen twee potten met een schroefdeksel-sluiting en een fles met op de bodem de letters NED FABR.

Een opmerkelijke vondst is een miniatuur borstbeeld van Wilhelmina. Op 6 september 1898 werd Wilhelmina in de Nieuwe Kerk te Amsterdam ingehuldigd als koningin. Het borstbeeld is vervaardigd ter gelegenheid van deze plechtigheid. De buste staat op een voetstuk met op de voorkant de naam Wilhelmina en op de achterkant het cijfer 2932. Er zijn verder nog enkele fragmenten van porselein poppen bewaard gebleven die niet nader omschreven kunnen worden. In de beerput is een drietal fragmenten van blauw beschilderde tegeltjes opgegraven. Op twee fragmenten staan zeilschepen, op het derde fragment is nog net de tekst Luc 22:39 te zien, wat verwijst naar de bijbeltekst: 'En uitgaande, vertrok Hij, gelijk Hij gewoon was, naar den Olijfberg; en Hem volgden ook Zijn discipelen'.

Van de tien benen tandenborstels met opschriften is de herkomst zeer verschillend. Van Nederlandse oorsprong is een halve tandenborstel met als tekst 'Wed. H.H. Bo...', uit Duitsland komt een tandenborstel met de tekst 'Haltbarkeit garantiert', uit Engeland is een borstel met de tekst 'warranted' (en dan een K in een ster) gevolgd door het woord 'secure' en

uit Frankrijk komen maar liefst vier tandenborstels met de tekst 'extra fine Paris'. Op één exemplaar wordt de tekst voorafgegaan door de Arc de Triomph met de letters I en M. Van de meeste borstels zijn de haren vastgezet met koperdraad. Het bot is dan ook groen uitgeslagen. Van één brede borstel zijn de haren waarschijnlijk via de zijkant vastgezet. Twee borstels hebben een dichte achterzijde. Tandborstels zijn een betrekkelijk recent verschijnsel. Ze duiken voor het eerst op in het begin van de 19de eeuw.<sup>21</sup>



Afb. 16. Buste Wilhelmina (hoogte 7,5 cm).

Tot de categorie diversen behoren drie fragmenten van een schrijfstift, waarvan twee met tekst "knecht" en 'Johann Faber', een steengoed knikker, acht kammen van zwart bakeliet, waarvan twee met tekst 'Falcon' en 'New-York, Hamburg G.W co Garantiert 1898'. Vier knopen, drie dobbelstenen en vier pijpenstelen vormen een allegaartje binnen de grote groep voorwerpen.

**8.4.5. Waterput (S166-167, vnr. 3-62)**

Uit deze waterput komen slechts enkele scherven met een datering in de 18de eeuw. Uit de ingraving van de put komen een fragment van een oor van een steengoed kan en een roodbakkend scherfje met een datering in de 16de eeuw.

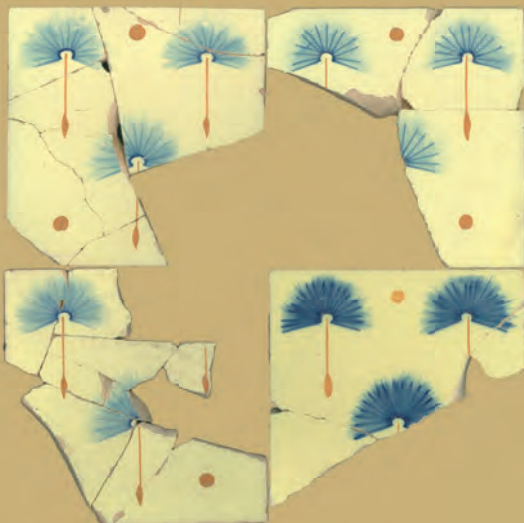


Afb. 17. Tandeborstels uit het einde van de 19de eeuw

- 1a borstelzijde
- 1b keerzijde: WED. H.H. BO...
- 2 borstelzijde
- 3 borstelzijde: EXTRA .....
- 4 borstelzijde: (Are de Triomph) EXTRA FINE PARIS
- 5 borstelzijde: HALTBAKKEIT GARENTIERT
- 6 borstelzijde: TF EXTRA FINE PARIS
- 7 borstelzijde: WARRANTED K SECURE
- 8 borstelzijde: EXTRA FINE PARIS  
keerzijde: H van der ZEF Zwolle

### 8.5. Tegels

Van de opgraving van 'de Smeden' komt ook een grote verzameling wandtegels. Ze komen van verschillende plekken van de opgraving, onder andere uit beerput 22, maar bijvoorbeeld ook uit de afvoergoten van de huizen langs de Korte Smedenstraat. De datering van de tegels loopt uiteen van het midden van de 17de eeuw tot in het begin van de 20ste eeuw. De oudste tegels hebben afbeeldingen van krijgslieden met als hoekornament grote lelies. Maar er zijn ook al bloemenvazen met als hoekornament grote ossenkoppen uit dezelfde periode. Uit de eerste helft van de 18de eeuw dateren de tegels met kinderspelen. Eerder is al een serie van een andere opgravingslokatie aan het Aplein gepubliceerd.<sup>22</sup> Van 'de Smeden' komen echter nog enkele nieuwe decors zoals hoepelen, boogschieten, kastie, met de bal en fluit. Andere kinderspelen die afgebeeld zijn, zijn polstokspringen, hoed, kootspel, knikkeren, vechten, steltlopen, bikkelen, zuigertje, molentje en muziek maken. Vrijwel alle tegels hebben een schaduwlijn waarop de personen staan. Ook zijn er tegels met een dierafbeelding, zoals de ezel in verschillende posities, maar ook hond en konijn. Een tweetal vrouwen is eveneens in verschillende posities afgebeeld. In de minderheid zijn landschappelijke tegels. Moderne tegels dateren uit de 19de eeuw, bijvoorbeeld geometrische motieven in paars of in blauw. En uit het begin van de 20ste eeuw dateert een serie gele tegels met een paardenbloem met zaadbol. Ze behoren tot een portiekdecor naar een ontwerp van Jan Hulst, Harlingen dat geregistreerd is op 2 augustus 1902. Het decor is gemaakt in art nouveau of Jugendstil. Deze stijl had nog maar net zijn intrede gedaan en zou enkele decennia zeer populair zijn. Besloten is om de afbeeldingen op de tegels verder niet stuk voor stuk te beschrijven, maar hiermee te wachten. Er worden voorbereidingen gemaakt om een overzichtspublicatie te maken van alle in Zwolle gevonden tegels uit de afgelopen drie eeuwen.



Afb. 18. Art nouveau tegels met portiekdecor naar een ontwerp van Jan Hulst, Harlingen

## 9. Conclusie



Hoewel de gegevens schaars zijn, is duidelijk dat het zandplateau van 'de Smeden' al in de Bronstijd bewoning heeft gekend. Er is echter geen sprake van continue bewoning. Daarvoor moeten we wachten tot de Middeleeuwen, wanneer er sprake is van een duidelijke akkerlaag. Maar ook is er al een vorm van perceelsscheidingen die voorafgaat aan de perceelsscheiding die in de 13de eeuw definitief tot stand komt.

De stedelijke verdediging maakt een stadsmuur noodzakelijk met aan de buitenzijde daarvan een gegraven gracht, de Kleine Aa. Deze opgraving heeft voor eens en altijd aangetoond dat de Kleine Aa geen natuurlijke oorsprong heeft gehad, maar door mensenhand gegraven is, veelal de laagten in het dekzand volgend, maar door het zandplateau van 'de Smeden' heen gegraven. Van de beroepen uit de vroegste perioden zijn weinig materiële resten terug gevonden, maar het is duidelijk dat hier smeden gewerkt hebben. Uit de post Middeleeuwen zouden we restanten van pijpenbakkers hebben kunnen vinden, maar dat is niet het geval. Waarschijnlijk hebben deze vooral op de achtererven van deze aan de Diezerstraat gelegen panden gezeten. Wel zijn er twee ovens gevonden aan de Korte Smedenkant, maar er waren onvoldoende aanwijzingen om te kunnen zeggen waarvoor ze gediend hebben.

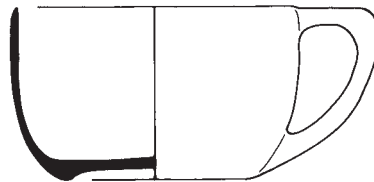
Het muurwerk van de huizen die op deze locatie hebben gestaan is grotendeels van recente datum. De vele verbouwingen hebben een groot deel van het oudere muurwerk doen verdwijnen. Desondanks kon de bewoningsgeschiedenis goed vastgelegd worden. Wat de materiële cultuur betreft is het vondstmateriaal uit de periode vóór 1575 schaars, maar daarna in interessante mate aanwezig. Van één vondstcomplex is een apart rapport verschenen. De overige vondsten zijn hier behandeld met de nadruk op het vrij recente materiaal omdat daarover nog maar zo weinig bekend is. En een van de 20ste-eeuwse vondsten betreft een aantal tegelfragmenten van een Jugendstil ontwerp voor een portiek, geregistreerd in 1902.

# 10 Noten & Literatuur

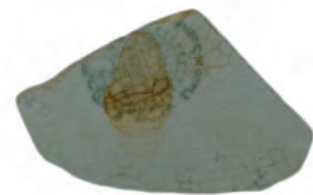
1. Hamming 2004, 8
  2. Van beek 1976, 5; Hamming 2004, 2
  3. De Vries 1954, 29.
  4. Boer 2007, 8.
  5. Clevis 1995.
  6. De Vries 1994, 232.
  7. Klomp 2007, 15.
  8. Boer 2004.
  9. Boer 2007, 9
  10. Informatie ontleend uit Boer 2007, 13-15.
  11. Hamming 2009, 2-3.
  12. GRN-30017.
  13. Brijker & Van Zijverden 2009, 16; Makaske e.a. 2008.
  14. Reineking-von Bock 1988, 321.
  15. Zie Clevis 2005, 15. Hier worden de andere twaalf exemplaren beschreven.
  16. Dit type rand komt veel voor bij de r-gra-11
  17. Tillowitz lag oorspronkelijk in het voormalige Duitsland, tegenwoordig ligt het in Polen
  18. In het adresboek 1915 staat Enkstraat 71 als adres vermeld. In het adres boek 1919 staat het adres 105a
  19. Met dank aan de heer W. Huysmans (HCO).
  20. Bogaers 1992, 131.
  21. Van Vilsteren 1987, 41.
  22. Clevis 2008
- Boer, P. (2004). *Diezerstraat 103, 105 en Korte Smeden 6, 8, 8a en 10 in Zwolle*. Bouwhistorische verkenning.
- Boer, P. (2007). *Diezerstraat 103 en 105 in Zwolle. Bouwhistorische verkenningen*. Arcx-rapport 0706.
- Brijker J.M. & W.K. van Zijverden (2009). Zwolle, *Westenholte dijkverlegging* (ADC ArcheoProjecten rapport 1858).
- Clevis, H. (1995). Het Eiland 1994. *Informatieblad Monumentenzorg en Archeologie gemeente Zwolle*, januari 1995 nr 18.
- Clevis, H. (2005). 'Achter de Broeren 2004'. Pottenbakker of potverkoper: 16de-eeuwse misbaksels van keramiek uit Zwolle, Nederland. *Archeologische Rapporten Zwolle 30*.
- Hamming C. (2009, in voorbereiding). *Tussen Vecht en Schipbeek. Een Historisch-Geografische studie en Veranderingen in waterafvoer in Salland door natuurlijke en door menselijke invloed*.
- Klomp, M. (2007). Achter de Broeren 2004. Stadsmuren en huizen. *Archeologische Rapporten Zwolle 44*.
- Makaske B., G.J. Maas, D.G. van Smeerdijk (2008). The age and origin of the Gelderse IJssel. In: *Netherlands Journal of Geosciences – Geologie en Mijnbouw vol. 87*, nr. 4. 323-337.
- Reineking-von Bock, G. (1988). *Steinzeug*. Köln.
- Vries, D.J. (1994). Bouwen in de Late Middeleeuwen. Stedelijke architectuur in ht voormalige Over- en Nedersticht.
- Vries, Th.J. de (1954). *De geschiedenis van Zwolle. Deel 1*.
- Zuidhoff, F.S. (2007). Het landschap van Midden-Salland. In: *H.M. van der Velde (red.) Germanen, Franken en Saksen in Salland*. ADC Monografie 1, 27-32

# Catalogus

## Beerkelder 100



1:2



1. Vondstnummer
2. Code van het type
3. Objectdatering
4. Maten in centimeters: diameter max/hoogte/diameter bodem
- 5a. Baksel
- 5b. Oppervlaktebehandeling
- 5c. Beschrijving van de decoratie
- 6a. Bodem
- 6b. Oor/steel
- 6c. Diversen
7. Functie/naam
8. Productiecentrum
9. Literatuur

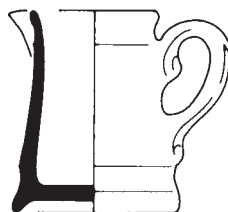
1. Sme07-100-3
2. ep-kop-12
3. 1910-1940
4. 7.2/4.6/5.2
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur, bovenglazuur groen, geel en blauw
- 5c. transferprint van bloem en blad, ingeschilderd in groen, geel en blauw
- 6a. standring, uitgeslepen
- 6b. vormoor
- 6c. beeldmerk RS Germany in groen; Arnold Schlegelmilch
7. kop
8. Duitsland, Tillowitz
- 9.

- 2**
1. Sme07-100-6
2. ep-sch
3. 1850-1940
4. --/--/--
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur
- 5c.
- 6a. standring glad
- 6b.
- 6c. rechthoek; beeldmerk: Villeroy & Boch Mettlach made in Saarland in groen
7. schaal
8. Duitsland
- 9.

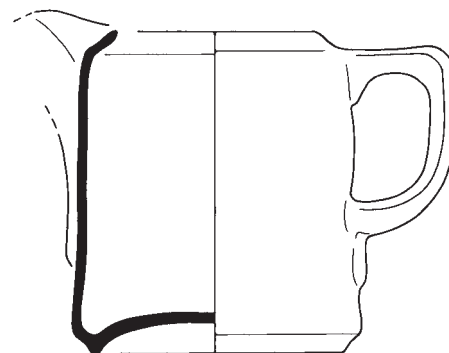
1.



1:2



1:2



**3**

1. Sme07-100-5
2. ep-kop-
3. 1900-1925
4. 7.7/5.5/3.5
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur, blauw
- 5c. inw: servetwerk, bloem op bodem binnen dubbele cirkel; uitw. transferprint met bloementuin en servetwerk ; bodem dubbele cirkel
- 6a. standring glad
- 6b. vormoor
- 6c. Blue China
7. kop (en schotel)
8. Duitsland
- 9.

**4**

1. Sme07-100-1
2. ep-kan-3
3. 1914-1940
4. 4.5/5.4/4.5
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur, blauw
- 5c. hotellogo in blauwe print 'restaurant Eising' ; beeldmerk: Hutschenreuther Selb; stempel: ten Kate & Slyper Amsterdam
- 6a. standring, glad
- 6b. vormoor
- 6c. schenklip
7. kan (koffiemelkkannetje)
8. Duitsland
- 9.

**5**

1. Sme07-100-2
2. ep-kan-4
3. 1850-1940
4. 7.3/8.5/6.7
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur, groen en goud
- 5c. bovenglazuur gouden rand om opening en geometrisch versierde band op schouder in groen
- 6a. standring, glad
- 6b. vormoor
- 6c. schenklip
7. kan
8. Duitsland
- 9.



**6**

1. Sme07-100-4
2. iw-lep-1
3. 1850-1940
4. 5.3/2.5
- 5a. industrieel wit
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a.
- 6b. vormsteeel
- 6c.
7. lepel
- 8.
- 9.

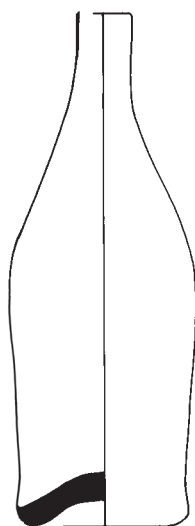
**7**

1. Sme07-100-8
2. gl-kel-94
3. 1850-1940
4. 4.5/9.0/4.5
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. geometrische gravering op kelk
- 6a. standvoet
7. kelkglas
- 8.

**8**

1. Sme07-100-7
2. gl-kom-4
3. 1850-1940
4. 6,9/5,0/5,0
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. geslepen facetten
- 6a. standring glad, tienpuntige ster uitgeslepen
7. kom
- 8.





**9**

1. Sme07-100-9
2. gl-fle-41
3. 1850-1940
4. 4.5/11.7/4.5 en 3.5/9.7/3.5
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. zeszijdig, blindmerken:  
'extrait d'eau de Cologne', 'J.M.  
Farina / Place Juliers / Cologne' en  
'J.M. Farina a Cologne'
- 6a. vlak, pontilmerk
7. fles, parfumfles
- 8.

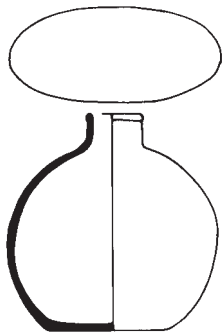
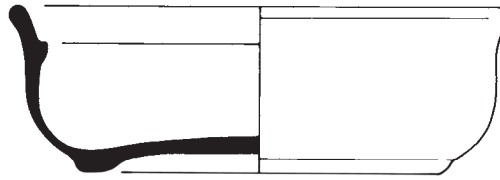
**10**

1. Sme07-100-10
2. gl-fle-134
3. 1850-1940
4. 4.7/13.4/4.2
- 5a. glas, lichtgroen
- 5b.
- 5c.
- 6a. vlak, pontilmerk
7. fles
- 8.

**11**

1. Sme07-100-11
2. gl-pot-3
3. 1650-1940
4. 5.2/4.8/5.2
- 5a. glas, lichtgroen
- 5b.
- 5c. schroefdraad, M of W met 72
- 6a. vlak
7. pot, schroefpot
- 8.

Waterput 12



12

1. Sme07-12-7
2. ep-fle-1
3. 1850-1900
4. 2.2-5.3/5.8/2.2-5.3
- 5a. europees porselein
- 5b. veldspaatglazuur, groen, blauw en paars
- 5c. druiven en bloembladversiering in relief; polychroom
- 6a. standvlak
- 6b.
- 6c.
7. fles, parfumsflesje
- 8.
- 9.

13

1. Sme07-12-1
2. iw-zee-2
3. 1850-1900; 1870
4. 9.8-13.2/4.5/9.8-13.2
- 5a. industrieel wit
- 5b. loodglazuur, kobaltblauw
- 5c. gestrikt lint met bloemen in licht blauw
- 6a. standring glad
- 6b.
- 6c. beeldmerk: stadsengel Maastricht met randtekst PARMA
7. zeephouder
8. Maastricht, Regout
9. Bogaers 1992, 131

14

1. Sme07-12-2
2. iw-zee-3
3. 1850-1900; 1870
4. 8.5-11.5/2.0/8.5-11.5
- 5a. industrieel wit
- 5b. loodglazuur
- 5c. gaten
- 6a.
- 6b.
- 6c. rechthoekig, zie hierboven
7. zeef (van zeephouder)
8. Maastricht, Regout
9. Bogaers 1992, 131



**15**

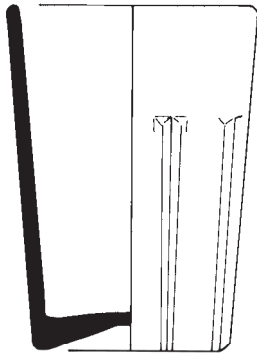
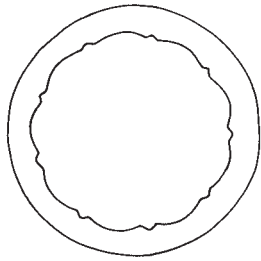
1. Sme07-12-6
2. iw-zee-4
3. 1850-1900
4. 6.0-11.2/0.5/6.0-11.2
- 5a. industrieel wit
- 5b. loodglazuur
- 5c. gaten
- 6a.
- 6b.
- 6c. ovaal
7. zeef (van zeephouder)
- 8.
- 9.

**16**

1. Sme07-12-5
2. gl-bek-91
3. 1850-1900
4. 9.0/8.4/4.0
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. vormgeblazen, gegraveerd, geslepen
- 6a. standvlak
7. beker
- 8.

**17**

1. Sme07-12-4
2. gl-bek-92
3. 1850-1900
4. 6.5/7.0/4.5
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. vormgeblazen
- 6a. standvlak
7. beker
- 8.



**18**

1. Sme07-12-9
2. gl-bek-93
3. 1850-1900
4. 6.5/9.2/5.2
- 5a. glas, kleurloos
- 5b. ribben en ster in bodem
- 5c. vormgeblazen
- 6a. standvlak
7. beker
- 8.



**19**

1. Sme07-12-10
2. gl-fle-51
3. 1850-1900
4. 4.0-4.9/12.0/4.0-4.9
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. twee zijden afgeplat, twee zijden rond
- 6a. vlak
7. fles, parfumfles
- 8.



**20**

1. Sme07-12-11
2. gl-fle-51
3. 1850-1900
4. 1.8-2.0/5.5/1.8-2.0
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. twee zijden afgeplat, twee zijden rond
- 6a. vlak
7. fles, parfumfles
- 8.



**21**

1. Sme07-12-12
2. gl-fle-51
3. 1850-1900
4. 3.4/4.0/10.4/3.5-4.0
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. twee zijden afgeplat, twee zijden rond
- 6a. vlak
7. fles, parfumfles
- 8.

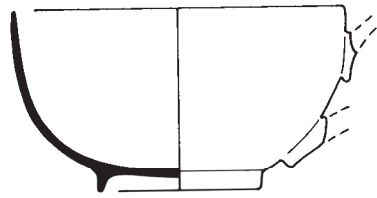
**22**

1. Sme07-12-13
2. gl-fle-61
3. 1850-1900
4. 2.9-2.9/8.5/2.9-2.9
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. vierkant; blindmerk: Kraepelien en Holm Zeist
- 6a. vlak
7. fles
- 8.

**23**

1. Sme07-12-8
2. gl-pot-8
3. 1850-1900
4. 3.2-3.2/3.5/3.2-3.2
- 5a. glas, kleurloos
- 5b.
- 5c. vierkant, elke zijde 25 facetten; blindmerk in bodem
- 6a. standvlak, uitgeslepen
7. potje (voor parfum?)
- 8.

Beerkelder 14



1:4



**24**

1. Sme07-19-1
2. p-kop-16
3. 1850-1940
4. 9.0/4.7/4.4 en 7.4/3.7/3.4
- 5a. porselein
- 5b. veldspaatglazuur, bovenglazuur polychroom
- 5c. handgeschilderde Japanse taferelen in polychrome kleuren
- 6a. standring, glad
- 6b. vormoor, afgebroken
- 6c.
7. kop (theekop, koffiekop)
8. Japan
- 9.

**25**

1. Sme07-14-67
2. s2-kan-55
3. 1650-1675
4. 14.5/24.5/8.0
- 5a. steengoed2
- 5b. zoutglazuur, kobaltblauw
- 5c. versiering van rolstempel, inkervingen en appliques
- 6a. standvoet
- 6b. lintoor
- 6c.
7. kan
8. Westerwald
- 9.

**26**

1. Sme07-14-55
2. wa-kom-1
3. 1600-1650
4. 11.7/4.0/3.0
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur, koperoxide
- 5c. vlag: concentrische cirkels in gele slib; spiegel: distelbloem in slibkras
- 6a. standvlak
- 6b. lintoor, horizontaal
- 6c.
7. kom
8. Werragebied
- 9.



1:4



1:4



1:4

**27**

1. Sme07-14-18
2. r-gra-8
3. 1600-1675
4. 17.0/12.5/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. twee worstoren verticaal
- 6c. misbaksel
7. grape
- 8.
- 9.

**28**

1. Sme07-14-16
2. r-gra-18
3. 1600-1675
4. 13.0/11.0/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. driepoot
- 6b. steel, krom rond
- 6c.
7. grape, kromsteert
- 8.
- 9.

**29**

1. Sme07-14-26
2. r-gra-30
3. 1600-1675
4. 15.7/16.4/--
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur, koperoxide
- 5c. groene sliblaag op bodem
- 6a. driepoot
- 6b. worstoor, geknepen verticaal
- 6c. schenklip
7. grape,
- 8.
- 9.



1:4

---

**30**

1. Sme07-14-13
2. r-pis-5
3. 1600-1675
4. 21.5/11.5/12.0
- 5a. roodbakkend
- 5b. loodglazuur
- 5c.
- 6a. standing glad
- 6b. worstoor verticaal
- 6c.
7. pispot
- 8.
- 9.



**Tellijst Beerput 100**

lw-kom	2
lw-pot	1
lw	2
lw-zal	1
lw-bor	1
lw-kop	3
lw-lep-1	1
lw-lep	1
f-bor-2	3
f-bor-16	1
f-bor	1
f	8
l-plo	1
p-kop	1
ep-kop-5	3
ep-bor-1	1
ep-kan-3	1
ep-kan-4	1
ep-kop-12	1
ep-sch	1
s2-pis-2	1
s1-kan	1
r-bor	1
r-tes	2
r-tes-1	1
r-spa	1
r-stk	1
r-pot	2
r-pis	3
r-blo-8	1
r	11
tot	60
gl-bek-19	1
gl-bek-68	1
gl-bek	5
gl-fle-41	3
gl-fle-50	1
gl-fle-134	1
gl-fle	6
gl-ke1-94	2
gl-ke1	1
gl-kom-4	1
gl-pot-3	1
gl-zui	1
tot	24

**Tellijst Beerkelder 14**

s1	1
s1-kan	1
s2-kan-55	3
s2-kan	5
s2	2
m-bor	5
f-bor	2
wa-bor-1	2
wa-bor	1
wa-kom-1	1
we-bor	1
we-kom-1	1
w-gra	1
w-kop	1
w-pis-1	1
w	3
r-bak-31	1
r-blo	1
r-bor	2
r-dek-1	2
r-gra-8	2
r-gra-11	1
r-gra-18	2
r-gra-30	2
r-gra-34	1
r-gra	2
r-kan-27	1
r-kan	1
r-kom-13	1
r-kop-1	1
r-kop-2	10
r-kop-17	1
r-kop	2
r-lek-4	1
r-lek	1
r-oli-1	2
r-pis-5	3
r-pis	1
r-stk-6	1
tot	73
gl-bek-19a	3
gl-fle-7	1
gl-sta-2	1
gl	1
tot	6

N.B. Van waterkelder 2-12 (catnr 12-23) en vondstcomplex 2-19 (catnr 24) zijn geen tellijsten gemaakt